

บทบาทของ กรมพระคลังข้างที่ ต่อการลงทุนทางเศรษฐกิจ ในอดีต (พ.ศ. 2433-2475)*

ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ

คณะสังคมศาสตร์ ฯ

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม

อาจกล่าวได้ว่าในอดีตที่ผ่านมา มีคนไทย สนใจในการลงทุนทางเศรษฐกิจเช่นกัน คนไทย กลุ่มดังกล่าวนี้ประกอบด้วยพระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์หรือเจ้านาย และขุนนาง ผู้ที่มี บทบาทมากที่สุดคือ พระมหากษัตริย์ ช่วงต้น รัตนโกสินทร์ก่อนที่จะทำสัญญาเบอร์นี ในปี พ.ศ. 2369 พระมหากษัตริย์ทรงดำเนินธุรกิจ การค้าโดยผ่านหน่วยที่เรียกว่า “พระคลังสินค้า” กล่าวคือ ทรงควบคุมสินค้าเข้าจากชาวต่างชาติ โดยให้ขายแก่พระคลังสินค้าแต่ผู้เดียว และ พระคลังสินค้าจะเป็นผู้นำสินค้าเหล่านั้นจำหน่าย แก่ราษฎร ในขณะที่เดียวกันสินค้าออกสำหรับ

ชาวต่างชาตินั้น ชาวต่างชาติต้องมาซื้อจาก พระคลังสินค้าห้ามซื้อจากราษฎร ซึ่งวิธีดังกล่าว พระคลังสินค้าทำหน้าที่เป็นพ่อค้าคนกลางผูก ขาดการค้าอันมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา

จากสนธิสัญญาเบอร์นี ในปี พ.ศ. 2369 มีผลทำให้การค้าแบบพระคลังสินค้าสิ้นสุดลง เศรษฐกิจที่ต้องใช้เงินตราเริ่มเข้ามามีบทบาท มากขึ้น เนื่องจากมีพ่อค้าชาวตะวันตกเข้ามา ค้าขายกันมากขึ้น แต่การค้าในระยะนี้ยังมิใช่ การค้าแบบเสรีจริงจัง จนได้มีการทำสนธิสัญญา เบาว์ริงในปี พ.ศ. 2398 จากความเปลี่ยนแปลงในลักษณะดังกล่าว มีผลต่อการลงทุนทาง

* ผู้เขียนขอขอบคุณ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อาจารย์พรเพ็ญ อันตระกูล และ คุณชลลดา วัฒนศิริ ที่มีส่วนกระตุ้นให้ผู้เขียนศึกษา และผลิตบทความนี้ออกมา ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยศรี- นครินทรวิโรฒ มหาสารคาม ที่สนับสนุนในทุกทาง ข้อถกเถียง และจากการแลกเปลี่ยนความรู้ในเรื่องของ พระคลังข้างที่ก่อนจะเป็นบทความระหว่างผู้เขียนกับอาจารย์ ดร. อัมมาร์ สยามวาลา สุนทรী อาสะไวย์ และ เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร ล้วนแล้วแต่ทำให้บทความนี้มีสาระมากขึ้น จึงขอขอบคุณผู้ที่ได้อ่านนามทั้งสามท่าน มา ณ ที่นี้.

เศรษฐกิจ กล่าวคือ ทำให้กลุ่มคนไทยที่เคยผูกขาดการค้าจะต้องเปลี่ยนแปลงวิธีการลงทุน และคนไทยเริ่มสนใจการลงทุนลดน้อยลง ทั้งนี้เพราะความไม่สะดวกและภาวะต่าง ๆ ไม่เอื้ออำนวยหลายประการ แต่อย่างไรก็ตามพระมหากษัตริย์ยังคงเป็นผู้สนใจและลงทุนทางเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศดังที่เคยเป็นมา

หลังสนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นต้นมา พระมหากษัตริย์ของไทยได้ทรงลงทุนทางเศรษฐกิจในลักษณะต่าง ๆ และเมื่อการลงทุนขยายตัวกว้างขวางมากขึ้นรวมทั้งความจำเป็นต่างๆ ทำให้เกิดหน่วยงานที่ต้องรับผิดชอบเกี่ยวกับพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์ คือ กรมพระคลังข้างที่ ซึ่งนอกจากจะรับผิดชอบพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์แล้ว กรมพระคลังข้างที่ยังลงทุนทางเศรษฐกิจอย่างกว้างขวางภายใต้เศรษฐกิจแบบเสรีนิยม ซึ่งต่อมากรมพระคลังข้างที่ คือต้นกำเนิดของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ในปัจจุบัน

ถึงแม้กรมพระคลังข้างที่จะเป็นหน่วยงานราชการสังกัดกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ และกระทรวงมรุทธาธรและกระทรวงวังในบางครั้ง แต่หน้าที่ของกรมพระคลังข้างที่ คือ ดูแลจัดการลงทุน ขยาย และเก็บเกี่ยวพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์ ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างกระทรวงพระคลังมหาสมบัติหรือกระทรวงมรุทธาธรและกระทรวงวังอันเป็นหน่วย

งานราชการ กับกรมพระคลังข้างที่ จึงมีลักษณะที่มีทั้งความสัมพันธ์ทางราชการและเรื่องส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์ กิจกรรมของพระคลังข้างที่จะเฟื่องฟูหรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับแนวพระราชดำริของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ในการที่จะทรงแสวงหาผลประโยชน์อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ดังที่ได้กล่าวมาแล้วเอื้ออำนวยต่อผลประโยชน์ของกรมพระคลังข้างที่อย่างยิ่ง

ในอดีตกรมพระคลังข้างที่ลงทุนในธุรกิจแทบทุกประเภท อาทิเช่น ที่ดิน ตึกแถว โรงสี โรงเลื่อย โรงแรม ธนาคาร รถรางรถไฟ บริษัทเดินเรือ เป็นต้น ในการลงทุนนั้นกรมพระคลังข้างที่เป็นผู้ออกทุนอาจจะทั้งหมดหรือบางส่วน แต่มิได้เป็นผู้ประกอบกิจการด้วยตนเอง มักให้ผู้อื่นเช่าทำหรือดำเนินการด้วยวิธีการดังกล่าวจึงทำให้กิจการของกรมพระคลังข้างที่เสี่ยงต่อกำไร-ขาดทุน น้อยมาก และกรมพระคลังข้างที่ยังรักษาทรัพย์สินของตนไว้ได้ แต่มิได้ทำให้ทรัพย์สินเกิดกำไรอย่างมหาศาลดังที่เกิดขึ้นกับการลงทุนในระบบทุนนิยมสมัยใหม่

บทความนี้เป็นความพยายามที่จะศึกษาการลงทุนของกรมพระคลังข้างที่เพื่อประกอบในการอธิบายถึงการลงทุนของเจ้านายไทย เนื่องจากเจ้านายไทยหลายพระองค์ไม่ทรงประสบผลสำเร็จจากการลงทุนซึ่งต่างกับกรมพระคลังข้างที่ยังรักษาทรัพย์สินส่วนใหญ่ไว้ได้

1. ประวัติกรรมพระคลังข้างที่

1.1 กำเนิดกรรมพระคลังข้างที่

นับตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมา หน่วยงานที่ควบคุมเรื่องการเงินของแผ่นดิน คือ กรมพระคลังมหาสมบัติ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพอธิบายว่า “แต่โบราณมาถือว่าเงินในพระคลังมหาสมบัติเป็นพระราชทรัพย์ของพระเจ้าแผ่นดิน แล้วแต่จะทรงใช้จ่ายในการพระองค์หรือในการแผ่นดินได้ตามพระราชหฤทัย มิได้แบ่งว่าเป็นเงินในพระองค์หรือเงินแผ่นดิน...”¹ ดังนั้นในอดีตที่ผ่านมาการเงินแผ่นดินและเงินส่วนพระองค์พระมหากษัตริย์รวมอยู่ด้วยกันซึ่งไม่สามารถแบ่งแยกกันได้อย่างชัดเจน

จากที่มีหลักฐานในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ทรงเริ่มมีพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เรียกว่า “เงินข้างที่” ในรัชกาลต่อมาคือรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 เงินข้างที่เพิ่มมากขึ้นจึงได้มีสถานที่เก็บพระราชทรัพย์เป็นห้องเหมือนอย่างกรมพระคลัง เรียกว่า “คลังข้างที่”² ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ

พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 พระคลังข้างที่มีลักษณะเป็นพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์มากขึ้น โดยเสนาบดีแบ่งรายได้จากการเก็บภาษีอากรให้กับพระคลังข้างที่ในอัตราร้อยละ 5 ซึ่งไม่ได้รวมภาษีค่านาซึ่งถวายให้ปลีละ 2,000 ชั่ง (160,000 บาท)³

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้ทรงตราพระราชบัญญัติกรรมพระคลังข้างที่ในปี พ.ศ. 2433 ทำให้พระคลังข้างที่มีฐานะเป็น “กรม” ขึ้นกับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ในปี พ.ศ. 2436 โปรดให้กรมพระคลังข้างที่ขึ้นกับกระทรวงมรุชาธร และเมื่อยุบกระทรวงมรุชาธรเข้ากับกระทรวงวังในปี พ.ศ. 2441 กรมพระคลังข้างที่จึงขึ้นกับกระทรวงวัง ในปี พ.ศ. 2442 กระทรวงวังถูกยุบ กรมพระคลังข้างที่จึงทำหน้าที่แทนกระทรวงวัง ทำหน้าที่ดูแลเกี่ยวกับพระราชทรัพย์ของพระมหากษัตริย์

หน่วยงานในกรมพระคลังข้างที่แบ่งเป็น 5 กอง คือ กองเลขานุการ กองผลประโยชน์ กองโยธา กองบัญชีและกองคลัง ผู้ที่รับผิดชอบโดยตรงคือพระมหากษัตริย์ โดยทรงมอบอำนาจ

¹ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, *สาส์นสมเด็จพระเจ้า* เล่ม 13 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา 2504), หน้า 142.

² เพ็งอ้ง, หน้า 143.

³ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีไปมากับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานแจก (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร 2472), หน้า 225.

ให้กับอธิบดีกรมพระคลังข้างที่และข้าราชการในกรม เช่น รองอธิบดีฯ เจ้าพนักงานผู้ช่วยสารวัตร เสมียนเอก เสมียนโท เสมียนสามัญ และข้าราชการอีกจำนวนหนึ่งที่เพียงพอต่อความต้องการ⁴

กรมในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติที่สำคัญนั้นคือกรมพระคลังข้างที่ กรมสารบัญชี และกรมเก็บซึ่งถือเป็น “หัวใจของคลัง”⁵ อธิบดีกรมพระคลังข้างที่มีอำนาจหน้าที่ในการจ่ายเงินของกรมพระคลังข้างที่ “เทียบได้กับหน้าที่และอำนาจเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ในการจับจ่ายเงินแผ่นดิน”⁶ ลักษณะเช่นนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า กรมพระคลังข้างที่ซึ่งเป็นกรมหนึ่งในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติมีอิสระในการใช้จ่ายเงินส่วนของตนโดยไม่ต้องรอการตัดสินใจจากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้สั่งราชการโดยตรงถึงกรมพระคลังข้างที่ ซึ่งคงปฏิบัติราชการ ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พระบรมมหาราชวัง⁷

1.2 สาเหตุการตั้งกรมพระคลังข้างที่

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เป็นระยะที่ไทยกำลังปรับปรุงบ้านเมืองให้เป็น “สมัยใหม่” หรือ “ตะวันตก” (Modernization หรือ Westernization) หน่วยงานใหม่ ๆ แบบตะวันตกจึงเกิดขึ้นหลายหน่วยงานนับตั้งแต่ หอรัษฎากรพิพัฒน์ สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (Council of state) และสถานที่ปรึกษาในพระองค์ (Privy Council) เป็นต้น กรมพระคลังข้างที่ก็เป็นหน่วยงานสมัยใหม่ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อให้ระบบราชการเป็นระเบียบยิ่งขึ้น เข้าใจว่า “กรมพระคลังข้างที่” (Privy Purse) คงจะเป็นหน่วยงานที่มีปรากฏในยุโรป เพราะเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรปถึงกรุงบูดาเปสต์ ทรงอธิบายว่าที่นี่มีพระคลังข้างที่เช่นกัน เรียกว่า “เคอรานแลน” และคงทำหน้าที่ดูแลพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์อย่างดี เนื่องจากทรงเปรียบเทียบกับพระคลังข้างที่ของไทยว่า ที่นา

⁴ หจข., ร. 5 ค. 1/5, พระราชบัญญัติพระธรรมนูญว่าที่ราชการกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ.

⁵ หจข., ร. 5 ค. 3/1, หนังสือ (คงจะ) กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, วันที่ 19 มีนาคม ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2435).

⁶ หจข., ร. 6 ค. 4/9, พระราชกฤษฎีกา ว่าด้วยการเบิกจ่ายเงินพระคลังข้างที่, วันที่ 4 กันยายน พ.ศ. 2460.

⁷ หจข., ร. 5 ค. 9. 4ข/3, หนังสือหม่อมเจ้าวิทิตา กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 9 พฤษภาคม ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) โดยขึ้นต้นคำกราบบังคมทูลว่า “พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ห้องกรมพระคลังข้างที่”

หลวงคนดูไม่ใคร่สนใจเรื่องทุนกำไร เนื่องจากเป็นของหลวง⁸

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอธิบายถึงการตั้งกรมพระคลังข้างที่เป็นแนวพระราชดำริของพระองค์เองที่ว่า “...ตามธรรมเนียมต่างประเทศ เขาก็มีเบี้ยบ้านาญทุกราชสำนัก แต่ใช้เงินในส่วนพระองค์ แต่ที่จัดนี้ก็ไม่ใช่แบบต่างประเทศ คิดขึ้นอย่างไทย ๆ โดยได้เคยจัดมารายหนึ่งแล้ว คือ เมื่อกรมสมเด็จพระสุตดารัตนสันพระชนม์...”⁹

จากพระราชดำรัสนี้อาจกล่าวได้ว่า “พระคลังข้างที่” (Privy Purse) คงเป็นหน่วยงานที่ปรากฏในต่างประเทศ และทรงได้แบบมาจากต่างประเทศ แต่บริหารจัดการแบ่งหน่วยงาน หน้าที่ และกิจการต่าง ๆ คงเป็นแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยพระองค์เอง เมื่อเป็นเช่นนั้น การตั้งกรมพระคลังข้างที่ก็คงจะเนื่องมาจากเหตุผลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าทรงต้องการเงินส่วนพระองค์ สาเหตุดังกล่าวอาจเนื่องมาจาก

1. ในตอนต้นรัชกาลนั้นไม่ทรงสามารถควบคุมการเงินทั้งของแผ่นดินและส่วนพระองค์ไว้ได้ ระบบการเงินไม่เป็นระเบียบ เงินแผ่นดิน

กระจัดกระจายในที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะภายใต้การควบคุมของกลุ่มขุนนางตระกูลขุนนาค โดยมีสมเด็จพระยามหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ผู้สำเร็จราชการ เป็นผู้มีอำนาจ ความยากลำบากในการที่ไม่ทรงควบคุมการเงินทั้งของแผ่นดินและส่วนพระองค์ได้จนทำให้ทรงขาดแคลนพระราชทรัพย์ในการใช้จ่าย เห็นได้จากพระราชดำรัสที่ว่า

...เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าสวรรคตมีเงินพระคลังข้างที่เหลืออยู่สองพันชั่งเท่านั้น แลได้มีพระราชดำรัสสั่งไว้ว่า การจับจ่ายอันใด ๆ ในการพระบรมศพให้ใช้เงินพระคลังข้างที่... แต่ท่านไม่ทรงทราบว่าเงินพระคลังข้างที่มีอยู่เท่าใด เพราะการเก็บเงินภาษีอากรในเวลานั้นได้บ้าง ไม่ได้บ้าง แลเมื่อเจ้าพนักงานได้รับเงินก็ไม่ได้กราบเพทกราบทูลอันใด... ต้องเป็นหนี้พระคลังมหาสมบัติถึงแสนชั่ง แลได้ใช้มาถึง 11-12 ปี จึงหมด ในเวลาที่ฉันมาเป็นเจ้าแผ่นดินไม่มีเงินจะใช้ ต้องเอาเงินของตัวแลเงินพระคลังเดิมมาใช้...จนเวลาหนึ่ง

⁸ หจข., ร. 5 ค. 41 ก/2, พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย, ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440).

⁹ หจข., ร. 5 รล. 6/5, พระบรมราชโองการ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ลงวันที่ 28 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 125 (พ.ศ. 2449).

จะต้องการเงินใช้สัก 20 ซึ่งไม่มีจะใช้
ต้องยืมเงินจากกรมสมเด็จพระสุตา-
รัตนมาใช้ ที่กล่าวขึ้นนี้เพื่อจะให้เห็น
ว่า ฉันได้รับความคับแค้นมาอย่างไร
ตั้งแต่นั้นมาจึงได้คิดจัดการพระคลัง
มหาสมบัติแลพระคลังข้างที่เรียบ
ร้อยขึ้นเป็นลำดับมา...¹⁰

หรือจากพระราชหัตถเลขาที่มีไปมากับ สมเด็จพระ
มหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
เกี่ยวกับเรื่องเงินรายได้ของพระคลังข้างที่ ว่า

...แต่บัดอันมีขึ้นแต่รัชกาลที่ 4 คือ
ชาวต่างประเทศเอาสุราเมืองจีนเข้า
มาขายไม่ยอมเสียภาษี... ทำให้เงิน
อากรสุรากรุงเทพ ฯ ซึ่งอยู่ในกระ-
ทรวงกระทรวงมหาดมมาก ในคลังมหา
สมบัติ สุราเมืองกิลดบ้าง แต่ไม่สู้
มากนัก ภายหลังสมเด็จพระเจ้าพระยา
ยกทำเปน รัฐบาลก็ตัดเงินพระคลัง
ข้างที่หมด ที่แท้เงินคลังนั้นก็หาได้ส่ง
ไป ผลประโยชน์สุราเกิดขึ้นเท่าใดก็
เป็นของเจ้าพระยาสุรวงษ์หมด ครั้น
เมื่อนายหนูชอาหารว่ากรมなきยกเงิน
2,000 ซึ่งที่เคยเป็นพระคลังข้างที่นี้
ไปให้สมเด็จพระเจ้าพระยา... เงินแผ่นดิน
ที่เคยได้อยู่ปีละ 50,000 ซึ่ง 60,000
ซึ่งนั้นเหลืออยู่ 40,000 ซึ่ง... ที่ได้

ตัวเงินจริงมีประมาณสัก 20,000 ซึ่ง
เท่านั้น เงินไม่พอจ่ายราชการ...¹¹

การที่พระมหากษัตริย์ไม่ทรงสามารถควบคุม
การเงินของแผ่นดินได้นั้นมีผลต่อพระคลัง
ข้างที่ เนื่องจากก่อนปี พ.ศ. 2433 พระคลังข้าง
ที่ได้รับรายได้จากเงินภาษีอากรภายใน ในอัตรา
ร้อยละ 5 ดังนั้นถ้ารัฐบาลโดยเสนาบดีเก็บภาษี
ได้มากพระคลังข้างที่ก็จะได้รับรายได้มากด้วย
การที่เสนาบดีโดยเฉพาจะกลุ่มตระกูลขุนนางมี
บทบาทสำคัญต่อการเก็บภาษี จนทำให้พระคลัง
ข้างที่มีรายได้น้อยจนไม่ทรงพอใช้ มีผลให้
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
จัดระเบียบในพระคลังมหาสมบัติ โดยตั้งทอรั-
ฎากรพิพัฒน์ ในปี พ.ศ. 2416 และทรงประกาศ
ตั้งกรมพระคลังข้างที่ในปี พ.ศ. 2433 โดยกรม
พระคลังข้างที่ก็จะได้รับรายได้จากภาษีอากรใน
อัตราร้อยละ 15 ซึ่งทำให้กรมพระคลังข้างที่มี
รายได้มากขึ้น

2. เพื่อเป็นส่วนใช้จ่ายแก่บรรดาข้าราชการ
การฝ่ายใน ซึ่งเป็นผู้รับใช้ใกล้ชิดพระองค์
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว นับตั้งแต่ มเหสี
ชายา เจ้าจอม พระราชโอรส และธิดา เพราะ
บรรดาข้าราชการฝ่ายในนี้หาได้รับเงินดังเช่น
ราชการฝ่ายอื่น ๆ ไม่ ดังนั้นจึงต้องมีพระราช
ทรัพย์ส่วนพระองค์พระราชทานกลุ่มบุคคล
ดังกล่าว ดังที่ทรงมีพระราชดำรัสไว้ว่า

¹⁰ หจข., ร. 5 รล. 6/5, พระบรมราชโองการ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, วันที่ 28
กุมภาพันธ์ ร.ศ. 125 (พ.ศ. 2449).

¹¹ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องเดิม, หน้า 226.

...ข้าราชการฝ่ายในที่ได้ใช้สอยการ
ส่วนตัวมาช้านานแต่ไม่มีโอกาสที่จะ
รับเบี้ยบำนาญอย่างข้าราชการฝ่าย
หน้าซึ่งได้รับการเป็นราชการแผ่นดิน...
พวกเจ้าจอมที่มีลูกก็ไม่มีกิดที่ได้ใช้
สอยมา อย่างต่ำก็ทำให้เขานมตกอก
พรวง ถ้าต่อไปจะได้ทำราชการก็
เพียงเป็นเจ้าจอมอยู่จน ถ้าไม่ได้
ทำราชการก็สูญไปทีเดียวไม่เท่า-
เทียมกับข้าราชการฝ่ายหน้า ถ้าจะ
ขอเงินพระคลังมหาสมบัติแจกจ่าย
ก็ไม่ควรเพราะมีมากด้วยกัน แต่
ทรัพย์สินสมบัติของพระคลังข้างที่มีพอ
จะจัดได้... เงินพระคลังข้างที่ซึ่งใคร
มาเป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้วก็ควรจะ
ได้ จึงมุ่งหมายว่าจะเอาเงินเหล่านี้
ไว้แจกจ่ายแก่ลูกหลาน แลคนที่ได้
อุปฐากมา ไม่เป็นของที่พระเจ้าแผ่นดิน
จะพึงเสียใจ ว่าท่านเอาไปให้คนอื่น
เสียหมด...¹²

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงอธิบายลักษณะส่วนนี้เป็น “พินัยกรรม”
แต่ที่ท่านก็ไม่ใช้เป็นพินัยกรรมแท้

2. ที่มาของทุนกรมพระคลังข้างที่

อาจกล่าวได้ว่ากรมพระคลังข้างที่ได้รับทุน
สำหรับการลงทุนธุรกิจ ใน 2 ลักษณะที่สำคัญ
คือเงินที่รัฐบาลถวายให้ และทุนที่ได้จากความ
เกี่ยวข้องกับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติและ
กระทรวงอื่นๆ

2.1 เงินที่รัฐบาลถวายให้

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า-
อยู่หัว รัชกาลที่ 4 รัฐบาลถวายเงินพระคลัง
ข้างที่โดยแบ่งปันจากเงินภาษีอากรในอัตราร้อย
ละ 5 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่-
หัวทรงอธิบายว่าเป็นเงิน 2,000 ชั่ง (160,000
บาท) เงินภาษีค่านาอีก 2,000 ชั่ง (160,000
บาท) ต่อมาเจ้าพระยาพลเทพฯ ไม่ส่งค่านา
ดังนั้นเงินพระคลังข้างที่คงได้รับเพียง 2,000
ชั่งเท่านั้น

หลังจากการปฏิรูปทางการคลังโดยการตั้ง
หอรัษฎากรพิพัฒน์ขึ้นในปี พ.ศ. 2417 เงินพระ-
คลังข้างที่เพิ่มขึ้นเพราะทรงควบคุมภาษีก่านาได้
จนถึงปี พ.ศ. 2433 พระบาทสมเด็จพระจุลจอม-
เกล้าเจ้าอยู่หัวได้ออก “พระราชบัญญัติกรมพระ-
คลังข้างที่” โดยกรมพระคลังข้างที่จะได้รับเงิน
จากรายได้ภาษีอากรในอัตราร้อยละ 15¹³ แต่ไม่
เกิน 30,000 ชั่ง (2,400,000 บาท)¹⁴ เข้าใจ
ว่ารายได้ของกรมพระคลังข้างที่ตั้งแต่ปี พ.ศ.

¹² หจข., ร. 5 รก. 6/5, เรื่องเดิม.

¹³ หจข., ร. 5 ก. 9.1/1, พระราชบัญญัติกรมพระคลังข้างที่, 20 ตุลาคม ร.ศ. 109 (พ.ศ. 2433).

¹⁴ หจข., ร. 5 ก. 9.3/2, หนังสือกรมขุนสมมตอมรพันธ์ กราบขังกรมหลวงพระบาทสมเด็จพระจุล-
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, วันที่ 27 เมษายน ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436).

2433 เป็นต้นมา คงประมาณ 30,000 ชั่ง (2,400,000 บาท) เพราะกรมขุนสมมตอมรินทร์ อธิบดีกรมพระคลังข้างที่ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “...ซึ่งใน ศก 112 (พ.ศ. 2436) เธอได้สั่งขุนเขาวราช ธารักษ์เบิกเดือนละ 2,500 ชั่ง”¹⁵

ระหว่างปี พ.ศ. 2434-2435 เป็นต้นมา รัฐบาลมีรายได้มากขึ้น รัฐบาลจึงถวายเงินรายได้ให้กรมพระคลังข้างที่เพิ่มเป็นอัตราร้อยละ 20 ของเงินภาษีอากร¹⁶

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2411 เป็นต้นมา ที่ปรึกษากะทรวงพระคลังมหาสมบัติได้แนะนำรัฐบาลไทยให้กำหนดเงินใช้สอยส่วนพระองค์พระมหากษัตริย์แยกจากรายได้ของแผ่นดิน และ“...เห็นว่าเงินราชการที่ตั้งจัดขึ้นใหม่ๆ มาก แบ่งมาเป็น

พระคลังข้างที่เสียมาก เงินใช้ราชการน้อยไป จึงยอมกำหนดเป็นส่วนเงินพระคลังข้างที่แลเงินใช้ในกระทรวงวัง...”¹⁷ โดยกำหนดเป็นเงินเหมาะสมสำหรับกรมพระคลังข้างที่เป็นเงิน 6 ล้านบาท จากรายได้ราว 24 ล้านบาท (หรือเท่ากับร้อยละ 25) และในปี พ.ศ. 2449 เมื่อรัฐบาลมีรายได้สูงขึ้น จึงได้ตกลงเพิ่มเงินของกรมพระคลังข้างที่ขึ้นตามส่วนอีกปีละ 5 แสนบาท จนครบ 9 ล้านบาท โดยที่กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติทรงให้เหตุผลว่า “เหตุที่จะต้องขยับไปเช่นนี้ก็เพื่อว่าจะไม่เป็นการขัดข้องเงินแผ่นดินซึ่งจะต้องขึ้นไปเป็นจำนวนใหญ่คราวเดียว ซึ่งจะเป็นการลำบาก เพราะผลประโยชน์ที่จะได้มาทางอื่นจะไม่ทันกัน...”¹⁸ อย่างไรก็ตาม เงินส่วนกรมพระคลัง

¹⁵ เพ็ญอ้าง.

¹⁶ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องเดิม, หน้า 228.

¹⁷ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องเดิม, หน้า 228.

¹⁸ หจข., ร. 5 ก. 3/2, หนังสือกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย ถึงพระยาสุริยานุวัตร, วันที่ 1 มิถุนายน ร.ศ. 125 (พ.ศ. 2449).

เดิมนั้นกรมพระคลังข้างที่ขึ้นกับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ และมาขึ้นกับกระทรวงมูรธาธร จนถึง พ.ศ. 2441 กระทรวงมูรธาธรถูกยุบเข้ากับกระทรวงวัง ในปี พ.ศ. 2442 กระทรวงวังถูกยุบเลิกย้ายของกระทรวงวังไปใช้จ่ายในส่วนกรมพระคลังข้างที่ ในปี พ.ศ. 2444 งบประมาณส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ 1. งบประมาณประจำ 2. งบประมาณพิเศษ

2.1 เงินพระบรมราชโองการ มีเงินพระคลังข้างที่ (Civil List) เงินจ่ายสำหรับพระเกียรติยศ เจ้าฟ้า เงินเบี้ยหวัด เบี้ยบำนาญ เงินบำเหน็จราชการ เงินใช้จ่ายสำหรับกรมพระตำรวจหลวง

2.2 เงินส่วนแบ่งเจ้าประเทศราช มีเงินส่วนเจ้านครต่างๆ เช่น เจ้านครเชียงใหม่ เจ้านครลำปาง เป็นต้น

2.3 เงินที่มีราชการประจำ เงินเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑล เงินบำรุงซ่อมแซมพระราชฐาน

2.4 เงินใช้จ่ายสำหรับกุฎี มีดอกเบี้ย และเงินหักสะสม

2.5 เงินที่มีราชการไม่ประจำ เช่นค่าใช้จ่ายสำหรับกรมช่างใน (กระทรวงวังเดิม) เลขาภิบาล การพระเมรุ การสร้างวังเจ้าฟ้า การสงเคราะห์ ชนากการ เป็นต้น จะเห็นได้ว่าเงินกรมพระคลังข้างที่รวมอยู่ในหมวด

ข้างที่เพิ่มขึ้นมาจาก 6 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2448 เป็น 6.5 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2449 จนถึง 8.5 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2453 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ลดเงินส่วนกรมพระคลังข้างที่ลงเหลือ ปีละ 7 ล้านบาท และเพิ่มเป็น 9 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2463¹⁹ จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 จึงโปรดให้ลดเงินส่วนกรมพระคลังข้างที่ลง เป็นปีละ 6 ล้านบาท และปีละ 4 ล้านบาทในที่สุด²⁰

กรมพระคลังข้างที่จึงมีรายได้สำคัญมาจากเงินแบ่งปันภาษีอากรหรือเงินรัฐบาล ถวายให้เป็นเงินส่วนพระองค์พระมหากษัตริย์ และพระมหากษัตริย์ก็ได้นำเงินส่วนนี้มาลงทุนในกิจการต่าง ๆ เพื่อเป็นทรัพย์สินสมบัติส่วนพระองค์ ซึ่งก่อให้เกิดรายได้ขึ้นกับกรมพระคลังข้างที่ นอกจากทุนส่วนนี้แล้ว กรมพระคลังข้างที่ยังมีโอกาสนในการแสวงหาทุนในลักษณะอื่น ๆ เช่น ทุนที่ได้จากความเกี่ยวข้องกับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติและกระทรวงอื่น ๆ

2.2 ทุนที่ได้จากความเกี่ยวข้องกับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติและกระทรวงอื่น ๆ

อาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างกรมพระคลังข้างที่กับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติและกระทรวงอื่น ๆ เป็นความเกี่ยวเนื่องกันอย่างใกล้ชิด ทั้งส่วนที่เป็นของรัฐบาลและส่วนพระองค์ และบ่อยครั้งที่มีการสับเปลี่ยนทรัพย์สินระหว่างทรัพย์สินของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติหรือกระทรวงอื่น ๆ กับของกรมพระคลังข้างที่ ซึ่งส่วนใหญ่กรมพระคลังข้างที่เป็นฝ่ายได้ประโยชน์มากกว่า ดังเช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้โอนที่ดินจำนวน 8,253 ตารางวา (20.63 ไร่) จากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติมาขึ้นกับกรมพระคลังข้างที่ ดังพระราชหัตถเลขาว่า

...ด้วยกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ มีหนังสือมาว่าด้วยเรื่องที่ดินพระยาบรรณาสิงหนาท ซึ่งตกเป็นของหลวง ที่ฉันได้สั่งให้ยกมาไว้ในกรมพระคลัง

เงินพระราชโองการ แต่ในปี พ.ศ. 2445 เงินรายจ่ายส่วนของราชสำนักและส่วนพระองค์ทั้ง 5 หมวดนี้รวมเรียกว่า “เงินพระบรมราชโองการ” ทั้งหมด สำหรับรายจ่ายของเงินพระบรมราชโองการนี้ รายจ่ายที่ไม่มีการตรวจจ่ายโดยกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ได้แก่ เงินพระคลังข้างที่ ค่าใช้จ่ายกรมพระตำรวจหลวง เงินบำเหน็จ ข้าราชการ ค่าใช้จ่ายสำหรับกรมช่างใน เลขกลาโหม สร้างวังเจ้าฟ้า สำหรับราชการที่จะต้องตรวจจ่าย เช่น การพระเมรุเสด็จเลียบมณฑล เป็นต้น

¹⁹ พรพัญญ์ อ้นตระกูล, การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468), วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517 หน้า 267.

²⁰ หจข., ร. 7 ก. 15.3/1, เรื่องขอลดรายจ่ายพระคลังข้างที่จาก 9 ล้านบาทเหลือ 3 ล้านบาท.

ข้างที่ ซึ่งบัดนี้กรมหมื่นมหิศรราช-
หฤทัยได้ยกที่ดินรายนี้มอบต่อเจ้า-
พนักงานรับที่ดินสวนดุสิตแล้ว เพราะ
ฉะนั้นให้เธอรับที่ดินรายนี้จากกระ-
ทรวงพระคลังมหาสมบัติมาไว้ในกรม
พระคลังข้างที่จัดการรักษาต่อไป...²¹

หรือตัวอย่างในกรณีโรงบ่อนสามเสน พระ-
บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระ-
ราชหัตถเลขาว่า โรงบ่อนนี้สกปรก ทรุดโทรม
มาก และทรงคิดแก้ไขให้ดีขึ้นเพราะอยู่ในบริ-
เวณที่มีคนมาก จึงทรงพระราชทานเงินส่วน
พระองค์ซื้อที่ดินบริเวณใกล้โรงบ่อน โปรดให้
สร้างตึกแถวเป็นจำนวนมาก เพื่อให้บริเวณดัง
กล่าวมีสภาพดีขึ้น และโปรดให้โอนโรงบ่อนของ
รัฐบาลไปขึ้นกับกรมพระคลังข้างที่ ดังที่ว่า

...ด้วยบ่อนตำบลสามเสนซึ่งแต่ก่อน
เป็นบ่อนชั้นที่ 3 โรงขนาดย่อม หัน
หน้าลงทางคลองสามเสน ข้างวัดทรุด-
โทรมแลรุงรัง ด้วยจากคาเป็นที่น่า
กลัวไฟ ทั้งสกปรกเหม็น พ้นประมาณ
เดินผ่านไปไม่ได้ บัดนี้ฉันได้ซื้อตลาด
ใกล้บ่อนนั้น แลได้ปลูกโรงแถวขึ้น
หลายร้อยห้องคงจะเป็นที่ผู้คนอยู่มาก

จำเป็นจะต้องแก้ไขเปลี่ยนแปลงหัน-
หน้าบ่อนออกมาทางตลาด ปลูกโรง
แถวโรงครัวซึ่งเป็นจากรุงวังอยู่ชั้น
ใหม่ แลจะต้องจัดการให้เป็น
สะอาดหมดจดสมกับที่ตั้งอยู่ในหมู่คน
มาก เพื่อจะป้องกันโรคภัยไม่ให้เกิด
ขึ้น เห็นว่าทุนที่รัฐบาลลงไปเป็นการ
ซื้อที่แลทำโรงนั้น ก็ได้ค่าเช่าเกินกว่า
ทุนหลายต่อแล้ว รัฐบาลจะแก้ไข
เปลี่ยนแปลงแลรักษาต่อไปก็เป็น
ความลำบากจุกจิก จึงขอให้ยกที่ดิน
แลโรงบ่อนตำบลสามเสนมาไว้เสีย
ในพระคลังข้างที่ เพื่อจะได้จัดการ
ให้เป็นเรื่องเดียวกันกับตลาด แล
โรงแถวเหล่านั้นให้เป็นการสะดวกดีไป
ด้วยกัน²²

หรือในกรณีของที่ดินบ้านเจ้าพระยาบดินทร
เดชา กระทรวงพระคลังมหาสมบัติเป็นเจ้าของ
ที่ดินรายนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานเงินส่วนพระองค์
จำนวนหนึ่งซื้อที่ดินใกล้เคียงกับที่บ้านเจ้าพระยา
บดินทรเดชา จึงโปรดให้รวมที่ดินทั้งสองผืนนี้
เข้าด้วยกัน แลให้ยกที่ดินผืนดังกล่าวให้กับกรม

²¹ หจข., ร. 5 ค. 4.1/24, พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน
กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์, วันที่ 15 ธันวาคม ร.ศ. 118 (พ.ศ. 2442).

²² หจข., ร. 5 ค. 4.1/24, พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน
กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย, วันที่ 24 มกราคม ร.ศ. 118 (พ.ศ. 2442).

พระคลังข้างที่ และพระราชทานให้กับพระนางเจ้าสุโขทัยมาร์ศรีพระวรราชเทวี ดังลายพระราชหัตถเลขาว่า

...ด้วยที่บ้านเจ้าพระยาบดินทรเดชา ซึ่งเจ้าพนักงานทวงคืนมาได้จากกรมหลวงพิชิต ที่ถือเอาโดยวิสาสะนั้น เห็นว่าเป็นที่ซึ่งทำประโยชน์ฤ็ เป็นที่อยู่ได้ ทั้งรกร้างอยู่ นั้นได้จัดซื้อไว้แล้วบ้างจะได้จัดซื้อต่อไปบ้าง เห็นว่าควรจะรวบรวมเข้ากับที่นี้ให้เป็นที่เกิดประโยชน์ได้ จะจัดทำเป็นที่ของแผ่นดินให้เช่า ก็เห็นว่าเป็นการลำบากจุกจิกไม่สมควร จึงได้คิดจะยกที่นี้ให้สุโขทัยเพื่อจะได้เป็นที่ลงทุนเงินซึ่งเก็บไว้เปล่า ๆ ให้ได้ค่าเช่าเป็นผลประโยชน์สำหรับใช้สอยแลเลี้ยงลูกต่อไป...²³

และในวันเดียวกันนี้ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ อธิบดีกรมพระคลังข้างที่ ให้รับที่ดินรายนี้ไว้กับพระคลังข้างที่

ด้วยได้สั่งให้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติมอบที่บ้านเจ้าพระยาบดินทรเดชาทั้งสองฟากถนนยาวราชมาไว้ใน

พระคลังข้างที่เพื่อให้แก่สุโขทัย จะได้ลงทุนเงินซึ่งเก็บไว้เปล่า ๆ ปลุกสร้างให้ได้ค่าเช่าเป็นผลประโยชน์สำหรับใช้สอยแลเลี้ยงลูกต่อไป ให้เธอรับที่รายนี้จากพระคลังมหาสมบัติมาไว้ในพระคลังข้างที่...²⁴

หรือในกรณีของเงินหลัไทหัว จะขอเช่าที่หน้าวัดสัมพันธวงษ์ริมแม่น้ำเจ้าพระยา หลังจากอธิบดีกรมพระคลังข้างที่ได้กราบบังคมทูลถวายความเห็นแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาลว่า

...เงินหลัไทหัวคนในบังคับอังกฤษ จะขอเช่าที่คูหลวงตาบหน้าวัดสัมพันธวงษ์ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ฤ็จะขายให้ก็จะรับซื้อ เธอได้ให้เจ้าพนักงานไปไต่สวนได้ความว่าเป็นที่เล็กน้อย จะทำประโยชน์ให้ในราชการสิ่งไรก็ไม่พอ เธอหาฤ็มาว่าควรจะให้เช่าฤ็จะขายให้ นั้น ที่รายนี้เห็นว่าเป็นที่ติดต่อกับที่ดินของลูกชายเจ้าฟ้ามหาวิชราวุธ ซึ่งเป็นที่ให้เช่าไว้สินค้ายู่ในเวลานี้ ให้เธอมอบที่คูนนั้นให้กรมพระคลัง

²³ หจข., ร. 5 ก. 9.4/8, พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย, วันที่ 7 มกราคม ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2441).

²⁴ หจข., ร. 5 ก. 9.4 ก/8, พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์, วันที่ 7 มกราคม ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2441).

ข้างที่จัดการต่อไป แต่เธอต้องพูด
กับเจ้าเหลื้ให้หัวให้ดี มันจะเห็นว่าอยู่
มาแต่ไหนอยู่มาได้ ต่อมามันรู้ว่า
เข้าจึงเข้าแย่งเอาเสีย...²⁵

อย่างไรก็ตามในการแลกเปลี่ยนโอนที่ดิน
ถ้ากระทรวงพระคลังมหาสมบัติต้องการที่ดินของ
กรมพระคลังข้างที่เพื่อใช้ในราชการ กระทรวง
พระคลังมหาสมบัติจะต้องหาที่ดินแปลงอื่นแลก-
เปลี่ยนชดเชย ดังที่เสนาบดีกระทรวงพระคลัง
มหาสมบัติ แจ้งมายังอธิบดีกรมพระคลังข้างที่
ดังที่ปรากฏคือ

พระเจ้าใน้องยาเธอกรมหมื่นมหิศร-
ราชหฤทัย เสนาบดีกระทรวงพระ
คลังมหาสมบัติมีลายพระหัตถ์มาที่
ข้าพระพุทธเจ้าว่า กระทรวงพระคลัง
มหาสมบัติมีประสงค์จะใคร่ได้ซึ่งที่
อยู่ในความปกครองของกรมพระคลัง
ข้างที่ ที่ริมศาลเจ้าเก่า เพื่อไปตั้งเป็น
ที่ทำการภาษีของกรมศุลกากร จะขอ
พระราชทานถวายที่ยอนเบกลินที่ตก
เป็นหลวงที่ตำบลบางรักเปลี่ยน... ที่
ริมศาลเจ้าเก่า ที่กระทรวงพระคลัง

จะต้องประสงค์นี้ เป็นที่ดินว่างเปล่า
เดิมเป็นของจีนต่ำ แล้วตกเป็นของ
หลวงในกระทรวงพระคลังซึ่งโปรด-
เกล้า ๆ ให้ยกมาไว้ในกรมพระคลัง
ข้างที่แลพระราชทานเป็นส่วนพระ-
เจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าพิทยาลังการ
...²⁶

ในปี พ.ศ. 2442 พระบาทสมเด็จพระ-
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดให้กรมพระคลัง
ข้างที่รวบรวมที่ดิน 1. ว่างเจ้าที่ไม่ได้พระราช-
ทานเป็นสิทธิ์ เช่น วังกรมสมเด็จพระบาราบ-
ปรบักษ์ วังบูรพา เป็นต้น 2. บ้านข้าราชการ
ซึ่งตกเป็นของหลวง และ 3. ที่สวนกาแฟเดิม²⁷
โดยทรงอธิบายว่า “ด้วยบัดนี้งบประมาณได้ตัด
เงินกระทรวงวังออกเป็นแผนกหนึ่ง บรรดา
เจ้านายซึ่งจะมีบ้านอยู่ เป็นหน้าที่ฉันจะต้องเป็น
ผู้จัดการด้วยเงินในกระทรวงวังฤๅพระคลังข้าง
ที่ก็เป็นการหนักเป็นอันมาก... ฉะนั้นจึงต้องขอ
เคลมบรรดาที่หลวงทั้งปวง... ฉันท้องเคลมเป็น
เจ้าของที่...”²⁸ จากการที่ทรงรวบรวมที่ดินทำให้
กรมพระคลังข้างที่มีทุนเพิ่มขึ้นโดยมิต้องลงทุน
ความสัมพันธ์ดังได้กล่าวมาระหว่างพระคลังข้าง

²⁵ หจข., ร. 5 ค. 9.4 ง/10, พระราชหัตถ์เลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราช-
ทานกรมหมื่นนเรศวรฤทธ, วันที่ 9 มิถุนายน ร.ศ. 118 (พ.ศ. 2442).

²⁶ หจข., ร. 5 ค. 9.4/16, หนังสือกรมหมื่นสมมตอมรินทร์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระ-
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, วันที่ 15 สิงหาคม ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2441).

²⁷ หจข., ร. 5 ค. 9.4/10, พระราชหัตถ์เลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราช-
ทาน กรมหมื่นนเรศวรฤทธ, วันที่ 16 กันยายน ร.ศ. 118 (พ.ศ. 2442).

²⁸ เพิ่งอ้าง.

ที่ กับกระทรวงอื่น ๆ นับเป็นการเพิ่มทุนให้กับ กรมพระคลังข้างที่อีกวิธีหนึ่ง นอกจากได้นับเงิน ผลประโยชน์ที่รัฐบาลถวายเป็นเงินส่วนพระองค์ สำหรับพระมหากษัตริย์

3. การลงทุนของกรมพระคลังข้างที่

3.1 นโยบายในการลงทุนของกรมพระคลังข้างที่

พระมหากษัตริย์เป็นผู้ที่มีบทบาทมากที่สุด ในเรื่องเกี่ยวกับนโยบายการลงทุนของกรมพระคลังข้างที่ เนื่องจากกรมพระคลังข้างที่เป็น พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ดังนั้นถ้าพระมหากษัตริย์พระองค์ใดจะทรงใช้จ่ายพระราชทรัพย์ อย่างระมัดระวัง กิจการของกรมพระคลังข้างที่ ก็จะรุ่งเรือง และในขณะเดียวกันถ้าพระมหากษัตริย์พระองค์ใดไม่ทรงระมัดระวังการใช้จ่าย พระราชทรัพย์แล้ว กรมพระคลังข้างที่ก็อาจเกิด ปัญหาด้วยการขยายกิจการบางส่วนเพื่อใช้หนี้ก็มี ดังนั้นแนวพระราชดำริ และพระบรมราโชบาย ของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์จึงเป็นเรื่อง เกี่ยวกับการลงทุนของกรมพระคลังข้างที่อย่างไม่ อาจแยกจากกันได้ ดังนั้นในส่วนนี้จึงขอพิจารณา อย่างกว้างๆ ถึงแนวพระราชดำริและพระบรมราโชบายของพระมหากษัตริย์ 3 พระองค์ คือ

3.1.1 แนวพระราชดำริในการลงทุนของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดัง

ได้กล่าวมาแล้วในเรื่องสาเหตุการตั้งกรมพระคลังข้างที่ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราโชบายในการจัดส่วน พระราชทรัพย์ของพระองค์เอง ซึ่งอาจเนื่องมาจากทรงมีปัญหาเรื่องเงินส่วนพระองค์ไม่ทรงพอ ใช้จ่ายแต่ต้นรัชกาล และเนื่องจากทรงมีผู้อยู่ ภายใต้อการดูแลส่วนพระองค์มาก ดังนั้นแนว พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพยายามแสวงหาพระราชทรัพย์ ให้มากเพื่อทรงใช้จ่ายในการส่วนพระองค์ วิธีการในการที่จะทรงเพิ่มพูนพระราชทรัพย์ส่วน พระองค์ที่สำคัญคือ ทรงนำพระราชทรัพย์ของ กรมพระคลังข้างที่รวมทั้งของมเหสี ชายา เจ้าจอม พระราชโอรส และธิดา ไปลงทุนในกิจการต่างๆ เพราะทรงมีพระราชดำริว่าจะได้ประโยชน์ดีกว่า เก็บไว้เฉย ๆ ดังพระราชหัตถเลขาที่ว่า

...เมื่อทุนของพระคลังข้างที่ขึ้นบ้างแล้ว จึงได้ขยายการออกมาทำการหาประโยชน์ เช่น ปลุกตึกแถวเสาชิงช้า ให้เช่าเป็นต้น บัดนี้ดอกเบียที่เกิดขึ้น ด้วยการแบบนี้มีเป็นอันมาก เงิน เหล่านี้เกิดขึ้นด้วยความคิดแลกำลังแรงของฉันทอง...²⁹

หรือจากที่ทรงพระราชทานที่ดินให้กับพระนางเจ้าสุซุมลย์มวารศรี พระราชเทวี โดยทรงอธิบายว่า

²⁹ หจข., ร. 5 รด. 6/5, เรื่องเดิม.

...ที่ในบริเวณใกล้เคียงที่นั้น ฉันได้
จัดซื้อไว้แล้วบ้าง จะได้จัดซื้อต่อ-
ไปบ้าง เห็นว่าควรจะรวบรวมเข้ากับ
ที่นี้ ให้เป็นที่เกิดผลประโยชน์ได้ จะ
จัดทำเป็นที่ของแผ่นดินให้เช่า ก็เห็น
ว่าเป็นการลำบาก จุกจิกไม่สมควร
จึงได้คิดจะยกที่นี้ให้สุขุมล เพื่อจะ
ได้เป็นที่ลงทุนเงินซึ่งเก็บไว้เปล่า ให้
ได้ค่าเช่าเป็นผล ประโยชน์สำหรับ
ใช้สอยแลเลี้ยงลูกต่อไป...³⁰

ในการลงทุนของกรมพระคลังข้างที่จำเป็น
ต้องได้ผลประโยชน์เสมอ มิเช่นนั้นจะทรงถือว่า
“เขลาไป” ดังกรณีของพระยาศรีสหเทพขอยืม
เงินกรมพระคลังข้างที่ 65,893 บาท 33 สตางค์
เพื่อจ่ายให้เจ้านครเขียงใหม่ เจ้าอุปราช เจ้า
สุริยวงษ์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัวทรงมีพระราชกระแสว่า

...ไม่มีใครรังเกียจที่จะให้เงินพระคลัง
ข้างที่ไปใช้ก่อน แต่ตามแบบอย่าง
ที่เคยให้ยืมมา คือการที่เกี่ยวข้อง
ด้วย วัง เช่น บางปิ่น ฤๅณน
ในบริเวณสวนดุสิต ซึ่งเนื่องด้วย
พระองค์เช่นนี้ ทดลองให้ยืมไปโดย
ไม่คิดดอกเบี้ย แต่ถ้าเป็นการทดลอง

ในส่วนที่ไม่ได้เกี่ยวแก่พระองค์เช่น
กรมศุขาภิบาล เคยยืมใช้ทำการ
นอกจากที่ว่าแล้ว กรมศุขาภิบาลเคย
คิดดอกเบี้ยให้ เพราะเหตุว่าจำจะ
ต้องคิดว่า เงินย่อมจะออกดอกเสมอ
ถ้าจะให้ยืมเงินพระคลังข้างที่ไปใช้
ราชการ ไม่คิดดอกเบี้ยย่อมเป็นอัน
พระคลังข้างที่ขาดทุนแทนพระคลัง
มหาสมบัติ โดยมีได้รับบุญคุณจาก
ผู้ใด เป็นแต่เวลาไปในทางใช้เงิน
เท่านั้น ด้วยถ้าเงินอยู่ในพระคลัง
ข้างที่ ๆ คงจะให้ได้ผลประโยชน์ใน
ระหว่างที่ยังมิได้รับเงินมานั้นมาก
ถ้าน้อยตามแต่จะได้ ถึงว่าเงินดอก-
เบี้ยรายนี้จะเล็กน้อย แต่จะเป็น
ธรรมเนียมสืบไปในที่อื่นที่มากกว่านี้
เช่น คลังอยากจะยืมเงินบาทไป
จำหน่ายแก่แพงก็ต่าง ๆ แทนเงิน
แผ่นดินเป็นต้น จะเป็นทางเสียเปรียบ
พระคลังข้างที่สืบไป ผิดธรรมเนียมการ
ใช้เงินซึ่งเปนอนุญทั่วป็นั้น ให้พูดการ
เรื่องนี้กับกรมขุนสมมตเสียให้ตกลง
ก่อน...³¹

นอกจากนี้ยังเห็นแนวพระราชดำริในพระ
บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเรื่อง

³⁰ หจข., ร. 5 ค. 9.4ก/8, พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน
กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย, วันที่ 7 มกราคม ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2441).

³¹ หจข., ร. 5 ค. 9.2/12, พระราชกระแสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, วันที่ 17
ธันวาคม ร.ศ. 125 (พ.ศ. 2449).

ดังกล่าว จากคำกราบบังคมทูลของพระยาพิสุทธิธรรมธาดา ที่ขอจำนำที่ดินสามแปลงแก่กรมพระคลังข้างที่เป็นเงิน 300 ชั่ง (24,000 บาท) ทรงมีพระราชกระแสในเรื่องนี้ว่า “จะให้ก็ควร แต่ไม่มีดอกเบี้ยเลยก็กระไรอยู่ ให้กรมสมมต-^{๓๒} พุด

หรือถึงแม้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว แต่ก็ยังแสดงพระราชประสงค์เกี่ยวกับการเพิ่มพูนพระราชทรัพย์ของกรมพระคลังข้างที่ ดังเช่น ในปี พ.ศ. 2468 นายแชบเปิ้ล ได้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 โดยขอเช่าที่ดินจากกรมพระคลังข้างที่เพื่อทำ สโมสรคิลี พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชกระแสพระราชทานในเรื่องนี้ว่า “...ที่ดินนี้เป็นเงินเล็กน้อย เพราะฉะนั้นให้สโมสรคิลีใช้เปล่าเพื่อเป็นการอุดหนุน” เจ้าพระยามหิธร เสนาบดีกระทรวงวังจึงทำหนังสือถึง พระยาบริบูรณ์ราชสมบัติ อธิบดีกรมพระคลังข้างที่ว่า

...ว่าโปรดเกล้าฯ ให้ท่านอนุญาตให้สโมสรคิลีใช้สนามคิลีเปล่าไม่ต้องเสียค่าเช่านั้น บัดนี้ได้ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทว่า ที่ดินรายนี้เป็นที่พระ-

ราชมฤตกรรัชกาลที่ 5 ทรงพระราชดำริว่าต้องมีค่าเช่าจึงจะชอบด้วยพระบรมราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 5 จึงโปรดเกล้าฯ ให้ราชเลขาณุกการฝ่ายต่างประเทศตอบแสดงขัดข้องไปใหม่ดังสำเนาที่ส่งมาให้ทราบนี้แล้ว...^{๓๓}

ซึ่งในที่สุดพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เก็บค่าเช่าเดือนละ 10 บาท จากแนวพระราชดำริในการลงทุนของกรมพระคลังข้างที่ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็คือ การระดมและการใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์ และของบรรดาพระราชวงศ์ให้เกิดประโยชน์ให้มากที่สุด การลงทุนของกรมพระคลังข้างที่นั้นเสี่ยงต่ออันตรายเกี่ยวกับทุนน้อยมาก ดังนั้นผลประโยชน์ที่ได้รับจึงมีไม่มากนัก ส่วนใหญ่กรมพระคลังข้างที่จะลงทุนเป็นเจ้าของหรือเป็นหุ้นส่วนในกิจการต่าง ๆ เช่น โรงสี โรงแรม โรงเลื่อย ตึกแถว ที่ดิน ไฟฟ้า บริษัทเดินเรือ ธนาคาร เป็นต้น ดังนั้นกรมพระคลังข้างที่จึงเป็นแหล่งเงินทุนใหญ่ที่สุดของประเทศในเวลานั้น^{๓๔}

³² หจข., ร. 5 ก. 9 2/25, พระราชกระแสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, วันที่ 19 สิงหาคม ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448).

³³ หจข., ร. 7 ก. 5/1, หนังสือเจ้าพระยามหิธร ถึง พระยาบริบูรณ์ราชสมบัติ, วันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2468.

³⁴ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ สุธี ประศาสน์เศรษฐ์, ระบบเศรษฐกิจไทย 1851-1910, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, หน้า 11.

3.1.2 แนวพระราชดำริในการลงทุนของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า อยู่หัว

รัชสมัยนี้ได้ชื่อว่าเป็นรัชสมัยที่มีการใช้จ่ายพระราชทรัพย์เกี่ยวกับพระราชสำนักมากมาย และทำให้กรมพระคลังข้างที่ประสบกับปัญหาหนี้สินนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2464 เป็นต้นมา ส่วนรายจ่ายของประเทศ รัฐบาลขาดดุลมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2463 สาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดวิกฤตการณ์ทางการเงินดังกล่าวอาจเนื่องมาจาก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นผู้ "...มีพระทัยดีเหมือนเวสสันดรและกว้างขวางเพื่อแผ่ไม่มีที่สิ้นสุดเหมือนสมเด็จพระราชชนนี ผู้ใดทูลขออะไรก็ทรงปฏิเสธไม่ได้ หรือถ้าทรงปฏิเสธก็ไม่ทรงสลายพระทัย ฉะนั้นเมื่อตอนปลายรัชกาลที่ 6 ผู้ที่ขอพระราชทานเงิน ต้องได้รับโดยทางผ่อนพระราชทานเป็นงวด ๆ...³⁵ อันที่จริงอาจกล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้พระราชทรัพย์เกินพระองค์มานับตั้งแต่ครั้งยังทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ดังปรากฏจากลายพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงสอนไว้ว่า

...ตามที่ขอยืมเงินพระคลังข้างที่ไป
ใช้หนี้ 100,000 บาท ได้ส่งอนุญาต

แล้ว เพราะเห็นว่าเป็นครั้งแรก แต่ขอถือเอาโอกาสนี้เป็นเวลาทีกล่าวคำตักเตือนเรื่องใช้จ่ายเงิน ซึ่งได้สังเกตเห็นว่าใช้จ่ายฟุ่มเฟือยมากกว่าความจำเป็น ซึ่งมีท่าทางที่จะได้ความลำบากในภายหน้า เมื่อไม่จัดการลงเสียให้เป็นความประหยัดพอสมควรแก่ส่วนที่ได้ ครั้นจะว่ากล่าวตักเตือนในเวลาเมื่อรู้ชัดใช้จ่ายอันเห็นว่าจะควรจะใช้ ก็กลัวว่าจุฬหิยมหิยมมากไปแต่ครั้งนี้เป็นเวลาควรจะตักเตือนจึงขอเตือน... เพราะเหตุว่าเงินที่จะได้มาในเวลานี้ไม่ใช่หาง่าย ทั้งการที่ใช้จ่ายถ้าสุรุ่ยสุร่ายเกินไปจะไม่เป็นที่สรรเสริญว่าเป็นคนใจคนกว้างขวางดังเช่นที่น้ำจะเป็น แต่จะกลายเป็นคนปราศจากสติสัมปชัญญะ ไม่รู้จักยับยั้ง ไม่รู้จักประโยชน์ แลใช้ประโยชน์...³⁶

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชสมบัติ ปัญหาเรื่องการใช้พระราชทรัพย์เกินพระองค์ยังคงดำเนินมาตลอดรัชสมัย รายจ่ายสำคัญที่มีผลกระทบต่อเงินของกรมพระคลังข้างที่ เรื่อง เงินจ่ายเสด็จประพาส

³⁵ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา 2505), หน้า 660.

³⁶ หจข., ร. 5 ก. 9.2/34, พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานมกุฎราชกุมาร, วันที่ 10 กรกฎาคม ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2452).

เงินเสด็จประพาสนี้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ในปี พ.ศ. 2458 ทรงใช้เงินเสด็จประพาส ถวายรวมปีละ 200,000 บาท ปรากฏว่าในปี 616,184 บาท 43 สตางค์³⁷ จากตัวเลขที่ พ.ศ. 2456 ทรงใช้เงินเสด็จประพาส 249,138 ปรากฏใน 3 ศกที่ผ่านมา ทรงใช้เงินเกินงบ บาท 58 สตางค์ ในปี พ.ศ. 2457 ทรงใช้เงิน ประมาณสูงขึ้นเป็นลำดับ ดังตัวเลขในตาราง เสด็จประพาส 447,242 บาท 56 สตางค์ และ ข้างล่างนี้

ตารางที่ 1

เรื่องเงินจ่ายเสด็จประพาส พ.ศ. 2456-2458

ปี พ.ศ.	เงินงบประมาณ/บาท กระทรวงพระคลังฯ ถวาย	เงินใช้เสด็จประพาส	จ่ายเกิน/บาท
2456	200,000	249,138.58	-49,138.58
2457	200,000	447,242.56	-247,242.56
2458	200,000	616,184.43	-416,184.43
รวม	600,000	1,312,565.57	-712,565.57

จากการที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้จ่ายเงินเสด็จประพาสเกินงบประมาณที่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติจัดถวายให้เช่นนี้ มีผลกระทบกระเทือนต่อพระราชทรัพย์ ส่วนพระองค์ในกรมพระคลังข้างที่ ดังที่ทรงอธิบายในพระราชหัตถเลขาพระราชทานพระองค์เจ้าศุภโยคเกษม เกี่ยวกับเรื่องเงินเสด็จประพาส ในปี พ.ศ. 2465 ว่า

...ไหน ๆ ก็พูดถึงเรื่องจำนวนงบประมาณการเสด็จประพาสหัวเมืองอยู่

แล้ว ฉันขอกล่าวเป็นความเห็นตามที่ ได้ใคร่ครวญโดยละเอียดแล้ว ว่าการที่กะไว้เป็นจำนวนเพียงปีละ 200,000 บาท นั้นน้อยเกินไป ไม่เพียงพอเลยทีเดียว การเดินทางไปมาหาไปเรื่อยตามหัวเมืองนอกจากที่เป็นความจำเป็นในส่วนทางบริหารร่างกายของฉันเพื่อให้มีอายุยืนยาวทำการตามหน้าที่สำหรับประโยชน์ของบ้านเมือง ฉันเห็นว่าเป็นการจำเป็นส่วน

³⁷ หจข., ร.6 ก.ร.3/1, รายจ่ายเงินเสด็จประพาส พ.ศ. 2456, 2457 และ พ.ศ. 2458.

หนึ่งทีเดียว อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จจากโรคสำหรับตัวฉัน ๆ ก็เข้าใจว่าไม่สำคัญน้อยกว่า สำหรับเสนาบดี ข้าราชการอื่น ๆ เพราะผู้ที่ไร้ความสุขสำราญแลมีโรคภัยเบียดเบียน ฤๅใจคอไม่สบายก็ย่อมจะทำงานในหน้าที่ไม่ได้เต็มบริบูรณ์ อีกประการหนึ่ง การที่ฉันไปหัวเมือง ก็นับว่าเป็นประโยชน์ในทางราชการ คืออย่างน้อยฉันก็ได้มีโอกาสได้ไป เหนความแปรไปต่าง ๆ ด้วยตัวตัวเอง ซึ่งฉันย่อมเชื่อมากกว่าตาคนอื่น และฉันทนงอยู่ว่า การที่ฉันไปเที่ยวตามหัวเมืองคงได้ประโยชน์ไม่น้อยกว่าที่เสนาบดีเมื่อไปตรวจราชการ เบิกค่าเดินทางได้โดยไม่มีกำหนด .. ส่วนฉันมีกำหนดวงเงินไว้อย่างแน่นอนจะเบิกเงินเกินไปนิดหน่อยก็ถูกคลังเอ็ด ทั้งพวกข้าราชการที่เคยเสด็จเป็นบริวารไป ก็ใช้เงินในรายเดียวกันทั้งนั้น เงินที่ประมาณไว้มันจึงไม่พอเลยสักปีเดียว ฉันต้องออกเงินส่วนตัวเพิ่มเติมไปปีละมาก ๆ ทุกปี เช่นนี้การไปหัวเมืองจึงนับว่าเป็นภาระหนักมากสำหรับทางเงินของฉัน...³⁸

นอกจากรายจ่ายเงินเสด็จประพาสที่ต้องทรงใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เพิ่มเติม ยังมีกิจการที่เปลืองพระราชทรัพย์คราวละมาก ๆ เช่น กิจการเสื่อป่า การพระราชทานสิ่งของให้กับผู้ใกล้ชิด เป็นต้น

การที่ทรงนำเงินส่วนพระองค์มาใช้จ่ายเกินพระองค์ในกิจการต่าง ๆ กันนั้น ทำให้พระราชทรัพย์ในกรมพระคลังข้างที่ลดลง จนกระทั่งพระคลังข้างที่ต้องเป็นหนี้สิน ดังเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2464 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงขอยืมเงินจากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ 3 ล้านบาท เพื่อผ่อนใช้หนี้ “รายที่เร่งร้อน” ให้กับกรมพระคลังข้างที่³⁹ แต่พระเจ้าพี่ยาเธอกรมพระจันทบุรีนฤนาถ เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติไม่ทรงเห็นชอบด้วย ทรงให้เหตุผลว่าควรหาวิธีการป้องกันมิให้เหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นอีก โดยกราบบังคมทูลว่า

...ข้าพเจ้าขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า บรรดาความเหน็ดเหนื่อยที่ข้าพระพุทธเจ้าได้ทูลเกล้าฯ ถวาย ในเรื่องใช้หนี้พระคลังข้างที่ แลจัดวางระเบียบการจ่ายเงินพระคลังข้างที่นั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้ทูลเกล้าฯ ถวายด้วยความซื่อสัตย์แลความภักดีใน

³⁸ หจข., ร.6 ก.8.3/2, พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระองค์เจ้าสุภโยกเกษม, วันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2465.

³⁹ หจข., ร.6 ก.4/12, พระราชบรรณในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระเจ้าพี่ยาเธอกรมพระจันทบุรีนฤนาถ, วันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2464.

ได้ฝ่าล่องขลุ้พระบาท แลได้ประ-
กอบขึ้นด้วยความตริตรองอันถี่ถ้วน
แลรอบคอบที่สุดที่ปัญญาข้าพระ
พุทธเจ้าสามารถแล้ว ส่วนการที่จะ
ทรงกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จ่ายเงิน
พระคลังมหาสมบัติรองไปในการผ่อน
ใช้หนี้พระคลังข้างที่นั้น เกรงด้วย
เกล้าฯ ว่าข้าพระพุทธเจ้าจะรับพระ
บรมราชโองการใส่เกล้าฯ ปฏิบัติราช
การไปให้เป็นประโยชน์ต่อได้ฝ่าล่อง
ขลุ้พระบาทได้ไม่ตลอด เพราะว่าข้า
พระพุทธเจ้าไม่เล็งเห็นอุปายที่ป้อง
กันอันตรายในภายหน้า ฤาวิถีทาง
ที่จะรักษาราชการมิให้ทรุดโทรมไป
ได้เลย เป็นอันจบด้วยเกล้าฯ ดังนี้
จึงนับว่า ข้าพระพุทธเจ้าสิ้นความ
สามารถในราชการแล้ว...⁴⁰

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงมีพระราชหัตถเลขาในเรื่องดังกล่าวพระราช
ทานมายังกรมพระจันทบุรีนฤนาถว่า

...ในเรื่องนี้ถ้าท่านไม่มีเหตุผลอย่าง
อื่นนอกจากไม่ไว้พระทัยในความ
สามารถของหม่อมฉันที่จะจัดการใช้
จ่ายในครอบครัวของหม่อมฉันเองให้

เป็นที่เรียบร้อยแล้วฉันจะใช้ ต้องถือว่า
ท่านไม่มีสิทธิอันใดเลยที่จะวินิจฉัย
เด็ดขาดทางใดทางหนึ่ง ซึ่งหม่อมฉันใช้
เงินในทางที่ผิดหรือชอบนั้นหาได้อยู่
ในความรับผิดชอบของท่านไม่ เพราะ
ฉันนั้นท่านขัดข้องแต่เพียงข้อนี้ข้อเดียว
แล้วหม่อมฉันต้องสั่งให้ท่านรองจ่าย
เงินสามล้าน (3,000,000 บาท) ให้
แก่กรมพระคลังข้างที่เพื่อผ่อนใช้หนี้
ไปในบัดนี้

ส่วนที่ท่านขอลาออกนั้น หม่อมฉัน
ไม่เห็นมีเหตุผลพอเพียงถ้าอนุญาต
ให้ทรงลาออก เห็นว่าความครหาจะ
ตกอยู่แต่หม่อมฉันว่าทำการปราศ
จากสติสัมปชัญญะ เพราะฉันนั้นจะ
อนุญาตให้ท่านลาออกไม่ได้⁴¹

ในปี พ.ศ. 2466 อธิบดีกรมพระคลังข้าง
ที่ได้อธิบายถึงสภาพการเงินของกรมพระคลัง
ข้างที่ว่าอยู่ในฐานะลำบาก โดยได้อธิบายว่า

...ประการหนึ่งว่ากรมพระคลังข้างที่ได้มี
เงินกองไว้สำหรับรองจ่ายเป็นพิเศษ
เช่นนี้เป็นจำนวนไม่น้อย ฉันนั้น...รวม
ความที่จะตอบคำสอบสวนของเจ้าคุณ
ณ บัดนี้ก็คงจะมีใจความว่าเงินผล

⁴⁰ หจข., ร.6 ก.4/12, หนังสือกรมพระจันทบุรีนฤนาถ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ-
เกล้าเจ้าอยู่หัว, วันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2464.

⁴¹ หจข., ร.6 ก.4/12, พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน
กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, วันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2464

ประโยชน์รายได้ของกรมพระคลังข้างที่เป็นอยู่เวลานี้ เก็บได้มาเท่าไร ก็ได้เฉลี่ยจ่ายแก่เจ้าหน้าที่ต่าง ๆ เพื่อได้ผ่อนผันจ่ายใช้ให้แก่เจ้าหน้าที่หมดสิ้นไปทุกๆ เดือน ดังที่แจ้งอยู่ในบัญชีงบเดือนทุกเกล้าฯ ถวายทุกเดือนนั้นแล้ว ไม่มีจำนวนที่จะเก็บกองไว้เพื่อสำรองจ่ายการเช่นนั้นได้ เพราะถ้ามีเงินกองไว้เช่นนั้นได้แล้ว เจ้าหน้าที่เร่งร้อนซึ่งเกิดมีมาก่อน แต่รายนั้นเจ้าคุณยอมนทราบอยู่แล้ว ก็จะไม่เป็นความขัดข้องต้องคิดค้นกันลำบากอย่างที่ได้กระทำกันอยู่...⁴²

นอกจากกรมพระคลังข้างที่จะมีหนี้สินแล้ว กิจการการลงทุนของกรมพระคลังข้างที่ดูจะซบเซาลงด้วย มีรายงานว่าเงินของกรมพระคลังข้างที่ในธนาคารฝรั่งเศสลดลงอย่างรวดเร็วช่วงปี พ.ศ. 2453 - 2460⁴³ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ทรงเล่าว่าช่วงระยะปี พ.ศ. 2466 - 2467 กรมพระคลังข้างที่ใช้เงินถึง 11.5 ล้านบาท แต่ก็ยังไม่เพียงพอ⁴⁴ ราชสำนักใช้เงินเกินงบประมาณนับตั้งแต่ พ.ศ. 2466 - 2468 ใน

อัตราร้อยละ 19,46 และ 115 ตามลำดับ⁴⁵ จากการใช้เงินเกินพระองค์มากเช่นนี้ ทำให้กรมพระคลังข้างที่ต้องประกาศขายที่ดิน 293 แปลง⁴⁶ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว อธิบดีกรมพระคลังข้างที่ได้ยืนยันถึงการขายที่ดินของกรมพระคลังข้างที่ว่า

...ด้วยตามที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรรมการจัดระเบียบเงินใช้จ่าย ในพระราชสำนักขึ้นนั้น ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้กรรมการจัดการขายที่ดินของพระคลังข้างที่บางแปลง เพื่อได้เงินชำระหนี้..⁴⁷

ถึงแม้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงใช้จ่ายเงินเกินพระองค์ แต่ก็ทรงมองเห็นความแตกต่างในพระราชทรัพย์ของพระมหากษัตริย์ คือ กรมพระคลังข้างที่กับทรัพย์สมบัติของประชาชน โดยที่ทรงขอให้เก็บภาษีพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ในกรมพระคลังข้างที่ซึ่งก่อนหน้าปี พ.ศ. 2455 พระราชทรัพย์ของพระมหา

⁴² หจข., 1.6 ร.6.22/10, หนังสือพระยาภิรมย์ราชสมบัติ ถึงพระยามหิธร, วันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2466.

⁴³ พรเพ็ญ อันตระกูล, เรื่องเดิม, หน้า 182.

⁴⁴ พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2505), หน้า 659.

⁴⁵ พรเพ็ญ อันตระกูล, เรื่องเดิม, หน้า 186.

⁴⁶ หจข., 1.6 น.11.1/10.

⁴⁷ หจข., 1.7 ค. 5/2, หนังสือพระยาภิรมย์ราชสมบัติ ถึงเจ้าพระยามหิธรราชเลขาธิการ, วันที่ 29 เมษายน พ.ศ. 2469.

กษัตริย์ในกรมพระคลังข้างที่ไม่ต้องเสียภาษี ดังพระราชกระแสพระราชทาน สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑

...ทรัพย์สมบัติของหม่อมฉันทั้งหลายที่เป็นส่วนตัวก็เท่ากับเป็นทรัพย์สมบัติของคนธรรมดาคนหนึ่ง แต่เหตุใดหม่อมฉันจึงจะมาเอาเปรียบแต่คนทั่วไป ซึ่งดูไม่เป็นการสมควรเลย ส่วนของ ๆ ผู้อื่นจะไปเก็บเอาเก็บเขาของตัวเราจะเกียดกันเอาไว้... หม่อมฉันก็ถือว่าอยู่ หม่อมฉันเป็นคนธรรมดาคนหนึ่งทรัพย์สมบัติของหม่อมฉันที่มีอยู่จึงนับว่าเป็นส่วนมากถ้ารัฐบาลจะแบ่งผลประโยชน์หม่อมฉันที่ได้มาจากทรัพย์สมบัติทั้งหมดนั้นบ้างหม่อมฉันก็มีความยินดี เต็มใจที่จะเฉลี่ยให้เป็นการอุดหนุนชาติและบ้านเมืองอย่างคนสามัญด้วยเช่นเดียวกัน ขอให้กรมพระยาดำรงราชานุภาพเก็บภาษีอากรในที่ดินแลโรงร้านซึ่งนับว่า เป็นสมบัติของส่วนตัวหม่อมฉันเอง อย่างนี้ได้เก็บมาจากคนอื่น ๆ ทั่วไปนี้...⁴⁸

จึงอาจกล่าวได้ว่าการลงทุนทางธุรกิจของกรมพระคลังข้างที่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ

พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ชบเซาลง เนื่องจากพระมหากษัตริย์ทรงใช้จ่ายพระราชทรัพย์เกินพระองค์และทรงมีแนวพระราชดำริต่างไปจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ “มักจะทรงพระราชทานให้” มากกว่าจะทรงแสวงหาผลประโยชน์ให้เพิ่มพูนขึ้นดังที่ผ่านมาและเมื่อประสบกับปัญหาทางการเงิน ทรงแก้ไขด้วยการนำพระราชทรัพย์จากกรมพระคลังข้างที่มาชดเชย วิธีการดังกล่าวล้วนแล้วแต่เป็นภาระของกรมพระคลังข้างที่ทั้งสิ้น

3.1.3 แนวพระราชดำริในการลงทุนของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

แนวพระราชดำริในการลงทุนธุรกิจของกรมพระคลังข้างที่ในรัชสมัยนี้ก็คล้ายกับในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่การลงทุนธุรกิจของกรมพระคลังข้างที่อาจจะไม่ขยายตัวกว้างขวางดังรัชสมัยของสมเด็จพระบรมชนกนาถ ทั้งนี้เนื่องจากทรงเป็นผู้มีพระทัยดี อย่างไม่ติดตามทั้งอธิบดีกรมพระคลังข้างที่ และเสนาบดีต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่มีบทบาทต่อการลงทุนทางธุรกิจของกรมพระคลังข้างที่ ดังตัวอย่างเรื่องเกี่ยวกับสโมสรคลิ ในหัวข้อเรื่อง แนวพระราชดำริในการลงทุนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

จากการใช้จ่ายเกินพระองค์ของรัชกาลที่ผ่านมา รวมทั้งปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกทำ

⁴⁸ หจข., ร. 6 ก. 4/6, หนังสือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑, วันที่ 15 เมษายน ร.ศ. 131 (พ.ศ. 2455).

ให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
ประหยัดการใช้จ่ายพระราชทรัพย์ทั้งของรัฐบาล
และส่วนพระองค์ ด้วยเหตุดังกล่าวกรมพระ
คลังข้างที่จึงลดรายได้จากที่เคยได้รับการถวาย
จากรัฐบาลปีละ 9 ล้านบาท เหลือปีละ 6 ล้าน
บาท และ 4 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2475⁴⁹

ถึงแม้จะมีปัญหาเศรษฐกิจ แต่กรมพระ
คลังข้างที่ก็มีได้หยุดการลงทุนทางธุรกิจ ดังตัว
อย่างเช่น ในปี พ.ศ. 2472 พระเจ้าบรมวงศ์
เธอกรมพระสวัสดิ์วัฒนวิเศษย์ กราบบังคมทูล
ให้ซื้อหุ้นในบริษัทไฟฟ้าจังหวัด เป็นราคา
40,000 บาท พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้า
อยู่หัวทรงมีพระราชกระแสถึง พระยาบริบูรณ์
ราชสมบัติ อธิบดีกรมพระคลังข้างที่ว่า

...หุ้นรายนี้ยังไม่สู้แน่ใจว่าจะควรซื้อ
ไว้เพราะตามความของกรมหลวงกำ
แพงเพชรทรงเห็นว่า การทำไฟฟ้า
ตามจังหวัดควรจะเป็นของสุขาภิบาล
(municipality) ทำเอง แลต่อไป
ไม่อย่าให้รัฐบาลให้ Concession ให้
บริษัทต่าง ๆ ทำการนี้ เว้นที่ให้
ไปแล้วก็แล้วไป ที่ประชุมเสนาบดี
เห็นพ้องด้วยตามนี้ ข้อความเหล่านี้
บอกให้พระยาบริบูรณ์ทราบแต่ไม่
สำหรับให้แพร่หลาย...⁵⁰

3.2 ประเภทของกิจการและการดำเนิน การลงทุน

ดังได้กล่าวมาแล้วการลงทุนทางธุรกิจของ
กรมพระคลังข้างที่ได้ขยายกิจการอย่างกว้างขวาง
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว กิจการการลงทุนของกรมพระคลังข้างที่
ในรัชสมัยนี้ได้เป็นแบบอย่างของการลงทุนใน
รัชสมัยต่อ ๆ มา ในส่วนนี้จะขอเน้นถึง
ประเภทของกิจการ และการดำเนินการลงทุน
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่
หัวเป็นสำคัญ

3.2.1 ประเภทของกิจการที่กรมพระคลัง ข้างที่ได้ลงทุน

กรมพระคลังข้างที่สนใจการลงทุนกิจการ
แทบทุกประเภทที่เป็นที่นิยมในขณะนั้นทั้งที่เป็น
กิจการเกี่ยวกับอุตสาหกรรม เช่น โรงสี โรง
เลื่อย ปูนซีเมนต์ เป็นต้น กิจการเกี่ยวกับการ
เกษตร เช่น ที่นา กิจการเกี่ยวกับสาธารณูป
โภค เช่น กิจการเกี่ยวกับรถไฟ รถราง เรือ
เมล์ ไฟฟ้า เป็นต้น กิจการเกี่ยวกับการเงิน
เช่น หุ้นส่วนในธนาคาร การให้กู้ยืม นอก
จากนี้กรมพระคลังข้างที่ยังสนใจการ “เล่น” ที่
ดิน การสร้างตึกแถวให้เช่า การสร้างโรงแรม
และเป็นเจ้าของตลาดอีกด้วย

กิจการสำคัญที่กรมพระคลังข้างที่นิยมใน

⁴⁹ หจข., ร. 7 ค. 15.3/1, เรื่องขอลดรายจ่ายพระคลังข้างที่ จาก 1 ล้านบาท เหลือ 3 ล้านบาท.

⁵⁰ หจข., ร. 7 ค. 5/17, พระราชกระแสพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทาน พระยา
บริบูรณ์ราชสมบัติ, วันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ. 2472.

การลงทุนได้แก่ การ “เล่น” ที่ดิน การสร้างตึกแถว โรงสี และการให้กู้ยืมเงิน

ก. การ “เล่น” ที่ดิน

ที่ดินที่กรมพระคลังข้างที่นิยมสะสมและมีราคาส่วนใหญ่มักเป็นที่ดินในกรุงเทพฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ดินบริเวณศูนย์กลางการค้าธุรกิจ ที่ดินบริเวณริมเส้นทางคมนาคม คือ คลองและถนน

แต่เดิมบ้านเรือนของผู้คนนิยมตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำ หรือคลอง นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงตัดถนนแบบฝรั่งขึ้น เช่น ถนนเจริญกรุง ถนนสีลม

ถนนบำรุงเมือง ถนนเฟื่องนคร ทำให้ผู้คนเริ่มย้ายแหล่งที่อยู่จากริมแม่น้ำมายังบริเวณถนนมากขึ้นและเห็นได้ชัดอย่างยิ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว⁵¹ การที่ผู้คนหันมาใช้เส้นทางถนนมากขึ้นทำให้ที่ดินบริเวณเส้นทางคมนาคมมีราคาขึ้นด้วย กรมพระคลังข้างที่เห็นประโยชน์ดังกล่าวจึงพยายามสะสมที่ดินบริเวณเส้นทางคมนาคมในกรุงเทพฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณย่านธุรกิจที่มีชื่อเสียง เช่น บริเวณถนนเจริญกรุง สำเพ็ง เป็นต้น⁵² และจากที่มีเอกสารปรากฏ ได้ระบุที่ดินของกรมพระคลังข้างที่จำนวนหนึ่งในบริเวณต่าง ๆ ดังต่อไปนี้⁵³

⁵¹ บุปผนาภ สุวรรณเมาศ, “การสร้างบ้านแปลงเมืองรัตนโกสินทร์,” *วารสารธรรมศาสตร์*, ปีที่ 11, เล่มที่ 1, มีนาคม 2525, หน้า 22-24.

⁵² หจข., ร. 5 ก. 9 2/1, พระบรมราชโองการพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, เดือนมกราคม ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2434).

⁵³ อรรถิพย์ เทสสิริ, *การถือครองที่ดินในประเทศไทย (พ.ศ. 2444-2475)* : ศึกษาเฉพาะกรณีมณฑลกรุงเทพฯ, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2524, หน้า 14-15 อ้างจาก หจข., พ.ศ. 1, เล่ม 1 (สารบาณสมุดพิเศษ) พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2417-2447).

ตารางที่ 2
รายชื่อผู้จำหน่าย กุ้งเงินหลวงและยกทักช้างกระให้แก่กรมพระคลังข้างที่

ร.ศ.	รายชื่อ	สาเหตุ	ที่ดิน	ราคา
104	พระไชยบูรณ์	ภาษีอากรค้ำ	ข้างโรงบ่อนตลาดหลวงนาค	300 ชั่ง
106	เจ้าหมื่นเสมอใจราช	หนี้เงินหลวง	คลองบางลำภู	58 ชั่ง
106	พระองค์เจ้าโสณบัณฑิตย์	,,	ต. บางรัก	335 ชั่ง
108	กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม	,,	ต. ข้างวัดพระเชตุพน	ไม่ปรากฏ จำนวนเงิน
110	พระครูรักษา	จำหน่าย	,,	340 ชั่ง
112	ม.ร. บีบี สมิต	,,	ต. บางแก้ว	350 ชั่ง
113	จีนเป้า	หนี้เงินหลวง	ต. สามเสน	— ชั่ง
113	จีนบุเล้ง	ภาษีอากรค้ำ	ถ. เจริญกรุง	340 ชั่ง
115	นายเลี่ยม	,,	ต. ริมตอกร	—
115	จีนเหม็น	,,	ถ. สามเพ็ง	—
115	หลวงไมตรีวานิช	,,	ต. วัดจักรวรรดิราชาวาส	—
115	หลวงราชตรณรักษ์	จำหน่าย	ที่หลังวัดโบสถ์บดินายก	40 ชั่ง
115	จีนจู	ภาษีอากรค้ำ	ต. วัดจักรวรรดิราชาวาส	—
115	ขุนสัมมชฌาธิกรณ	,,	ต. ริมคลองตะพานหิน	—
115	หลวงราชโกคานุกูล	,,	ตึกหน้าวัดสัมพันธวงษ์	—
115	จีนช้าง	,,	ต. ริมคลองตะพานหิน	—
115	หลวงบุรีรัตนบุรี	เป็นนายประกันเจ้า	ต. รอกพระยาไกร	—
115	จีนเหม็น	ทำภาษีอากรค้ำ	ต. ริมตอกรข้าวสาร	—
115	จีนกำ	,,	ต. ศาลเจ้าเก่า	—
115	หลวงราชโกคานุกูล	,,	ต. ริมตอกรวัดสัมพันธวงษ์	—
117	จีนแหม่ม	,,	ถ. เจริญกรุง	—
117	ยอน เมกลีน	,,	ถ. บำรุงเมือง	—
117	จีนลูกกี	,,	ถ. เจริญกรุง	—
117	นายทอด (เสมียนตรา)	,,	ต. ตรอกศาลเจ้ากรุง	—
117	จีนโน	หนี้เงินหลวง	ต. ปากคลองตลาด	—

นอกจากนี้ยังมีที่ดินบริเวณศูนย์กลางธุรกิจ
อีกหลายแห่ง ที่ดินเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ใช้ประ-
โยชน์ทั้งสิ้น กล่าวคือ กรมพระคลังข้างที่ลงทุน
สร้างตึกแถวให้เช่า สร้างตลาด และบ่อน เป็นต้น
กิจการที่นิยมลงทุนบนที่ดินเหล่านี้ก็คือ ตึกแถว
กรมพระคลังข้างที่ที่มีตึกแถวจำนวนมากซึ่งไม่
สามารถทราบจำนวนทั้งหมดได้ เพราะไม่มี
หลักฐานปรากฏ แต่ที่มีหลักฐานปรากฏมักอยู่
ในกรุงเทพฯ เช่นที่สามเสน ดังที่ว่า

...ด้วยบ่อนตำบลสามเสนซึ่งแต่ก่อน
เป็นบ่อนชั้นที่ 3 โรงขนาดย่อมหัน
หน้าลงทางคลองสามเสน ชำรุดทรุด-
โทรมแลรุ่งรังด้วยจากคาที่น้ำกลั้วไฟ
ทั้งสกปรกเหม็นพันประมาณเดินผ่าน
ไปไม่ได้ บัดนี้ฉันได้ซื้อที่ตลาดใกล้
บ่อนนั้น แลได้ปลูกโรงแถวขึ้นหลาย
ร้อยห้อง คงจะเป็นที่ผู้คนมาก จำเป็น
จะต้องแก้ไขเปลี่ยนแปลงหันหน้าบ่อน
ออกมาทางตลาด...⁵⁴

นอกจากนี้ยังมีตึกแถวของกรมพระคลังข้าง
ที่บริเวณถนนเจริญกรุง บริเวณถนนสำเพ็ง
ถนนราชวงศ์ ถนนพาหุรัด เป็นต้น⁵⁵ และกรม

พระคลังข้างที่ยังเป็นเจ้าของตึกแถวบริเวณถนน
บำรุงเมือง จำนวน 63 ห้อง⁵⁶

สำหรับการสร้างตึกแถวของกรมพระคลัง
ข้างที่ บางครั้งกรมพระคลังข้างที่ไม่มีที่ดินสร้าง
ตึกแถวของตนเอง กรมพระคลังข้างที่จึงใช้วิธี
สร้างตึกแถวบนที่ดินราษฎรและเก็บค่าเช่าตึก
แถวจนครบกำหนดเวลาจึงคืนทั้งที่ดินและตึก
แถวให้กับเจ้าของที่ดินนั้น ดังเช่น ในปี พ.ศ.
2434 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงมีพระบรมราชโองการว่าถนนเจริญกรุงเป็น
ถนนที่ควรมีตึกแถวที่สวยงามทุกสมัยจึงโปรดให้
กรมพระคลังข้างที่สร้างตึกแถวใหม่แทนตึกเก่า
ดังที่ว่า

...ถนนเจริญกรุงนี้เป็นถนนสำคัญ
อยู่กลางพระนคร เป็นทางที่มหาชน
ไปมามาก ถนนแต่ประตูสามยอด
ในกำแพงมาจนถึงสะพานมอญนั้น
สมควรจะให้มียอดสักอันสะอาด เป็น
สง่างามสมกับความเจริญของบ้าน-
เมือง แต่บัดนี้ตัวถนนก็ยังแคบทั้ง
สองพวก ทางรกรุงรังไปด้วยตึกของ
เก่า เป็นของพระคลังข้างที่บ้าง แล

⁵⁴ หจข., ร. 5 ก. 4.1/24, พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระ-
ราชทานกรมหมื่นมหิศรวราชฤทธิย์, วันที่ 24 มกราคม ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2452).

⁵⁵ หจข., ร. 5 ก. 9.3/3, พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน
กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์, ไม่ลงวันที่.

⁵⁶ หจข., ร. 5 ก. 9.4/3, หนังสือกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, วันที่ 23 กันยายน ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2435).

ของพระบรมวงศานุวงศ์ข้าหลวงของ-
 รัชพระบาทบาง ล้วนชำระครุฑโทรม
 ไปเพนอันมาก เป็นการโสโครกเสีย
 พระเกียรติยศบ้านเมือง บัดนี้การคิด
 แบบแลประมาณราคาสำรวจตลอด
 แล้วจึงโปรดเกล้าฯ ดำรัสสั่งให้เจ้า-
 พนักงานกรมพระคลังข้างที่จัดการ
 เรื่องเงินทุนที่จะสร้างตึกภายในให้
 ตลอดไป...

สำหรับการสร้างตึกแถวใหม่ กรมพระคลัง
 ข้างที่ได้อธิบายถึงวิธีการต่าง ๆ อันเกี่ยวกับเจ้า
 ของที่ดินรายอื่น ๆ ดังต่อไปนี้⁵⁷

1. ถ้าตึกแถวของผู้ใดถูกตัดเป็นเขตถนน
 กรมพระคลังข้างที่จะ “เบิกเงินแผ่นดิน” มาใช้
 ให้กับเจ้าของตามสมควร

2. ตึกแถวที่ไม่ได้ถูกตัดเป็นถนน แต่ต้อง
 สร้างใหม่เจ้าของตึกแถวจะต้องออกเงินเฉพาะ
 ค่าสร้างตึกแถว ซึ่งกรมโยธาธิการจะให้นายช่าง
 ประมูลราคาอย่างถูกต้องที่สุด

3. สำหรับเจ้าของตึกแถวยังมีโอกาสเลือก
 อีก 3 ประการคือ

ก. เจ้าของที่ดินจ่ายเงินทุนค่าตึกแถว
 ให้กับกรมพระคลังข้างที่ดำเนินการ เมื่อการ
 ก่อสร้างเสร็จแล้ว เจ้าของที่ดินเป็นผู้เก็บค่าเช่า
 ตึกแถวนั้น

ข. ถ้าเจ้าของที่ดินไม่มีทุน จะใช้เงิน
 กรมพระคลังข้างที่ก่อสร้างตึกก่อนก็ได้ แต่เมื่อ

ก่อสร้างเสร็จแล้ว ต้องให้กรมพระคลังข้างที่เป็น
 ผู้เก็บค่าเช่าตึกนั้น จนกว่าจะครบต้นทุนรวมทั้ง
 “ค่าช่วยการ” ร้อยละ 5 กรมพระคลังข้างที่จึง
 จะคืนตึกให้กับเจ้าของที่ดิน

ค. ถ้าเจ้าของที่ดินจะขายที่ดินให้กับ
 กรมพระคลังข้างที่ กรมพระคลังข้างที่รับซื้อ
 ตามราคาที่เหมาะสม “เจ้าของตึกต้องเลือก
 ในสามข้อนี้ยอมโดยอย่างใดอย่างหนึ่งตาม
 ประารณจะขัดขึ้นอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ยอมสัก
 ข้อ บรรดาให้เป็นการขัดขวางต่อไปอีกไม่ได้
 เพนอันขาด...”

ด้วยวิธีดังกล่าวจึงทำให้กรมพระคลังข้างที่
 มีตึกแถวเพิ่มขึ้นทั้งจากการซื้อ และลงทุนสร้าง
 ตึกแถวให้ก่อน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ทำให้
 กรมพระคลังข้างที่ได้รับผลประโยชน์ ดังเช่น
 กรณีของตึกแถวถนนบำรุงเมือง เฟื่องนคร ดัง
 กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์กราบบังคมทูล
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า

...ตึกแถวถนนบำรุงเมืองเฟื่องนคร
 ยืมที่ดินราษฎรทำเงินพระคลังข้างที่
 เพนทุน กำหนดว่าเก็บทุนคืนฤๅได้
 ค่าช่วยการพอสมควรแล้ว จะคืนตึก
 ให้เจ้าของที่ การนานมาแล้วโปรด-
 เกล้าฯ ให้ถามก็ไม่ได้ความว่าได้เงิน
 เท่าใด ทรงรำคาญเกรงจะเป็นการ
 ไม่งาม โปรดเกล้าฯ ให้ข้าพระพุทธเจ้า
 สอบสวนดูควรคืนจะได้โปรดเกล้าฯ

⁵⁷ หจข., ร. 5 ค. 9.2/1, หนังสือของอธิบดีกรมพระคลังข้างที่ ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2434).

ให้คืน อย่าให้เป็นการเสื่อมเสียพระเกียรติยศ.... ตีกรายนี้เดิมลงทุน 4,800 ชั่ง ได้ตี 558 คูหาหรือ 279 ห้อง... ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ว่าควรจะซื้อเป็นของพระคลังข้างที่อย่าง 1 ฤาให้เจ้าของที่ดินออกเงินที่ยังไม่คุ้มใช้แล้วรับตีคืนไปอย่าง 1 แลพระราชทานคืน เพราะเก็บเงินค่าควรคุ้มทุนท่านแล้วอีกอย่าง 1 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชหัตถเลขา.... การที่จะคิดซื้อฤาให้เจ้าของที่ดินออกเงินมาเติมนั้นไม่ทรงเห็นชอบ ๗ จะคืนให้เปล่า ๆ ให้อธิบดีพระคลังชำระ รายตีถนนบำรุงเมือง แลถนนเพ็ญนคร... ถึงบัดนี้ 20 ปีแล้ว... และจะคืนเดือนตุลาคม 111 (พ.ศ. 2435)...

โดยสรุป กรมพระคลังข้างที่เป็นเจ้าของที่ดินจำนวนมากในกรุงเทพฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณเส้นทางคมนาคม และศูนย์กลางการค้า

ที่ดินเหล่านี้กรมพระคลังข้างที่มักแสวงหาประโยชน์จากตึกแถว บ่อน และตลาด เป็นต้น

ข. โรงสี

จากการขยายตัวของการผลิตข้าว ทำให้กิจการโรงสีเป็นอุตสาหกรรมที่มีบทบาทอย่างมากของประเทศในเวลานั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนับสนุนการซื้อโรงสีพระราชทานพระราชโอรสองค์สำคัญ ๆ ของพระองค์ ดังเช่น ทรงพระราชทานเงินให้ซื้อโรงสีกลไฟจากพระยาสุนทรบุรีศรีพิไชยสงคราม ให้กับพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ในปี พ.ศ. 2432 โดยให้ผู้เช่าทำปีละ 8,666 บาท⁵⁹ โรงสีของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจันทราสรัทวารโปรดให้พระยาพิศาลผลพานิชเช่าทำ โรงสีของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถโปรดให้พระยาบริบูรณ์โภชการเช่าทำและโรงสีของเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ซึ่งห้างวิลเซอร์แอนด์คอมปนีเช่าทำ⁶⁰ เป็นต้น จากการสะสมกิจการโรงสีของกรมพระคลังข้างที่ ปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2461 กรมพระคลังข้างที่เป็นเจ้าของโรงสีในกรุงเทพฯ กว่าครึ่ง (กว่า 30 โรง)⁶¹

⁵⁸ หจข., ร. 5 ค. 9.4/3, หนังสือกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, วันที่ 23 กันยายน ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2435).

⁵⁹ หจข., ร. 5 ค. 9.4/1, หนังสือกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, วันที่ 18 มีนาคม ร.ศ. 108 (พ.ศ. 2432).

⁶⁰ หจข., ร.5 ค.9.4/1, (ง/1) หนังสือกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, วันที่ 4 มีนาคม, เดือนเมษายน, 19 พฤษภาคม ร.ศ. 108 (พ.ศ. 2432).

⁶¹ หจข., ร.6น .31.3/5, หนังสือพระยาขมราช กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, วันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2462, หน้า 20.

โรงสีดังกล่าวกรมพระคลังข้างที่มีได้ดำเนินการ
ธุรกิจเองให้ผู้เข้ากิจการไปดำเนินการเอง ดังนั้น
ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นก็คือ “ค่าเช่า”

ค. การให้กู้ยืมเงิน

การให้กู้ยืมเงินนับว่าเป็นรายได้ประเภท
หนึ่งของกรมพระคลังข้างที่ เพราะมีผู้นิยมกู้เงิน
จากพระคลังข้างที่เป็นจำนวนมาก ผู้ที่กู้ยืมเงิน
ล้วนแต่เป็นชนชั้นสูง คือ เจ้านาย ขุนนาง
นักธุรกิจชาวจีน มีผู้อธิบายว่า สาเหตุที่ผู้คน
นิยมกู้เงินจากกรมพระคลังข้างที่คงเพราะ กรม
พระคลังข้างที่คงไม่คดโกง และมีฐานะมั่นคง
อาจไม่ถอนคืนได้ในภายหลังและดอกเบี้ยก็เป็น
ราคายุติธรรมอาจจะลืมน้อยกว่าได้ในบางครั้ง
โดยมีอัตราดอกเบี้ยร้อยละ $15 - 7\frac{1}{2} - 3$ ต่อปี
(เท่าที่ปรากฏหลักฐาน) ตามกฎหมายกำหนดไว้
ว่าดอกเบี้ยเงินกู้ไม่เกินร้อยละ 15 ต่อปี⁶²

อย่างไรก็ตามการกู้เงินจากกรมพระคลังข้าง
ที่มีได้มีพระบรมราชานุญาตเสมอไปดังเช่นกรณี
ของพระเจ้านั่งยาเธอกรมขุนสรรพศาสตร์สุภกิจ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมี
พระราชกระแสถึงกรมขุนสมมตอมรพันธ์ ว่า

ด้วยเงินซึ่งให้กรมขุนสรรพศาสตร์ยืม
ไปใช้นั้น โดยความที่ฉันตั้งใจจะเป็น
การสงเคราะห์ ด้วยเห็นว่าเพื่อน้อง

หรือเป็นมิตรสหายไม่ใช่เห็นแก่ดอก
เบี้ย แต่บัดนี้กรมสรรพศาสตร์หาได้
ถือเช่นนั้นไม่ เธอถือว่าเป็นข้าราชการ
การผู้หนึ่งแลเป็นพ่อค้า ฉันจึงไม่มี
ความประสงค์ที่จะสงเคราะห์กรมขุน
สรรพศาสตร์ในทางอุดหนุนทุนรอนนี้
ต่อไป บัดนี้การทำมาหากินของกรม
ขุนสรรพศาสตร์ก็เดินไปถึงตั้งแบงค์
ซึ่งเดินอากรกริยาคล้ายๆแบงค์พวก
ยิว ซึ่งฉันไม่มีความเต็มใจจะเกี่ยว
ข้องในการหากินอย่างนั้น เพราะ
ฉะนั้นให้เธอเรียกเงินจากกรมสรรพ-
ศาสตร์คืน ให้เป็นอันเลิกขาดกัน
อย่าให้มีทุนรอนเกี่ยวข้องกันต่อไป
อีก...⁶³

การกู้ยืมเงินจากกรมพระคลังข้างที่มีอัตรา
ที่ต่ำกว่ากฎหมายกำหนดไว้ กฎหมายกำหนดไว้
ในอัตราร้อยละ 15 แต่อัตราของกรมพระคลัง
ข้างที่มีแตกต่างกันตั้งแต่ร้อยละ $15 - 7\frac{1}{2}$ ร้อย
ละ 5-4 และร้อยละ 3 และสุดท้ายแต่จะทรงมี
พระราชกระแส บางครั้งก็ไม่ทรงคิดดอกเบี้ยก็
มี แต่ก็ปรากฏส่วนใหญ่ทรงได้คิดเบี้ยเพราะ “...
เงินย่อมจะออกดอกเสมอ ถ้าจะให้ยืมเงินพระ
คลังข้างที่ไปใช้ราชการ ไม่คิดดอกเบี้ยย่อม

⁶² อรรถิพย์ เทสสิวิ, เรื่องเดิม, หน้า 16.

⁶³ หจข., ร.5 ค.9.2/12, พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน
กรมขุนสมมตอมรพันธ์, วันที่ 9 พฤษภาคม ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2452).

เป็นอันพระคลังข้างที่ขาดทุนแทนพระคลังมหาสมบัติ โดยมีได้รับบุญคุณจากผู้ใด เป็นแต่เวลาไปในทางใช้เงินเท่านั้น...” หรือเมื่อพระยาพิสุทธิธรรมธาดากราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยขอจ่านำที่ดินสามแปลงต่อพระคลังข้างที่เป็นเงิน 300 ชั่ง (24,000 บาท) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชกระแสว่า “จะให้กู้ก็ควร แต่ไม่มีดอกเบี้ยเลยกระไรอยู่ ให้กรมสมมตพุด...⁶⁴ หรือกรณีของกรมหมื่นราชศักดิ์โสธร ทรงกู้เงินจำนวน 33,858 บาท ดอกเบี้ยร้อยละ 15 ต่อปี เป็นเงิน 5,078 บาท 45 อัฐ แต่ได้รับพระราชทานเงินปีละ 4,000 บาท จึงทรงขอลดอัตราดอกเบี้ยเหลือ ร้อยละ 5 ต่อปี ดังได้โปรดเกล้าฯ ให้พระราชทานแก่กรมหมื่นอดิศรอุดมเดช เพื่อจะได้ทรงสามารถชำระหนี้ครั้งนี้ได้ เมื่อกรมพระนราธิปประพันธ์พงษ์นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงมีพระราชกระแสในเรื่องนี้ว่า “...ดอกเบี้ยนั้นก็คิดจะขุมมากกว่าที่จะเอาจริงแต่ถ้าไม่เอาเสียบ้างก็จะเคยตัวกันไป ผ่อนเป็นร้อยละ 5 แลข้อ

ดึกให้เป็นแล้วกันไป เสียตั้งสี่สี่แล้วสงสารอยู่...⁶⁵

อัตราดอกเบี้ยขึ้นอยู่กับกรมพระคลังข้างที่และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถ้าเป็นเจ้านาย และขุนนางที่ใกล้ชิด หรือทรงเกิดความเมตตา ก็จะคิดดอกเบี้ยในอัตราน้อยๆ ดังเช่น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสมมตอมรพันธ์ อธิบดีกรมพระคลังข้างที่ได้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอลดอัตราดอกเบี้ยให้พระยาศรีฯ จากร้อยละ $7\frac{1}{2}$ เป็นร้อยละ 5⁶⁶ ซึ่งก็ทรงพระราชทานให้

กรณีที่น่าสนใจก็คือ กรณีของเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ กู้เงินจากพระคลังข้างที่ไปสร้างตึกแถว ต่อมาเจ้าพระยาเทเวศร์ฯ ขอลดดอกเบี้ยจากร้อยละ $7\frac{1}{2}$ ต่อปี เป็นร้อยละ 3 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการในเรื่องนี้ว่า

...ดอกเบี้ยร้อยละเจ็ดครึ่งนั้น ก็เป็นตามธรรมดาอยู่แล้ว ถ้าพระยาเทเวศร์ส่งเงินไม่ค้างก็ยังไม่เป็นที่หวังใจ บ้างว่าเป็นการที่คิดถึงเหตุผลที่ได้คิด

⁶⁴ หจข., ร.5 ค.9.2/25. พระราชกระแสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, วันที่ 19 สิงหาคม ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448).

⁶⁵ หจข., ร.5 ค.9.4/3. พระราชกระแสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์, วันที่ 21 ธันวาคม ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2435).

⁶⁶ หจข., ร.5 ค.9.2/12, หนังสือกรมขุนสมมตอมรพันธ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, วันที่ 20 ธันวาคม ร.ศ. 125 (พ.ศ. 2449).

แต่เดิมนั้นเพราะเพื่อสงเคราะห์พระยาเทเวศร์ ไม่ใช่จะคิดหากิน อนึ่งพื้นดินที่ตึกเหล่านั้นก็เป็นที่วังของหลวงสำหรับแผ่นดิน ไม่ใช่เป็นที่สำหรับตระกูลหรือของพระคลังข้างที่ ซึ่งให้พระยาเทเวศร์ผู้เป็นแต่ชั้นหลานได้อยู่แลอดหนุนด้วยเงินพระคลังข้างที่ แลให้เก็บผลประโยชน์แบ่งเป็นส่วนตัว แลส่วนใช้ทุนคืนก็เป็นการยื่นมือเข้าไปสงเคราะห์ถ้าทางที่เงินพระคลังข้างที่ไปจะสูญ แต่หากจะสงเคราะห์กันเฉพาะตัวโดยความรักใคร่จึงไม่ได้คิดกลัวอันตราย ข้อนั้นบัดนี้กลับจะมาขอลดเงินค่าดอกเบี้ยว ไม่มีเหตุอันใดสมควรด้วยบางทีจะล้มการเก่าเข้าใจเป็นอย่างอื่น ขอให้เตือนให้นึกถึงความหลังถาคันสำเนาหนังสือเก่าดูบ้าง ใช่ว่าจะเสียดายเงินทองจนตัวสั่นตัวโค่งก็หาไม่ กังเงินนิดหน่อยเท่านั้นแต่เหนหนำถ้าทางที่ พระยาเทเวศร์จะพูดเช่นนั้นไม่ได้เลย....⁶⁷

หรือจากกรณีของพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ทรงยืมเงินจากกรมพระคลังข้างที่ 30,000 บาท เพื่อทรงใช้จ่ายในการ

ทำศาลที่มณฑลราชบุรี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ทรงคิดดอกเบี้ยและทรงมีพระราชกระแสในเรื่องนี้ว่า "...เรื่องนี้เกี่ยวกับพระคลังข้างที่น้อยเต็มที แต่เงินไม่มากอนุญาตให้ยืมเสียคราวหนึ่ง เพราะเป็นการมั่นคง"⁶⁸

การลงทุนของกรมพระคลังข้างที่เกี่ยวกับการกู้ยืมเงิน เพื่อเก็บดอกเบี้ยจึงเป็นธุรกิจที่สำคัญอย่างหนึ่งของกรมพระคลังข้างที่ในขณะนั้น สภาพของประเทศกำลังต้องการการลงทุนกิจการต่าง ๆ อย่างมาก ขนหลายกลุ่มไม่ว่าจะเป็นเจ้านาย ขุนนาง ชาวจีน และชาวตะวันตกต่างก็ลงทุนในกิจการต่าง ๆ เมื่อมีปัญหาเรื่องทุนชนหลายกลุ่มนี้จึงกู้เงินจากกรมพระคลังข้างที่ซึ่งทำให้กรมพระคลังข้างที่ได้รับประโยชน์คือดอกเบี้ย

นอกจากการลงทุนของกรมพระคลังข้างที่ในกิจการที่สำคัญดังได้กล่าวมาแล้ว กรมพระคลังข้างที่ยังลงทุนในกิจการอย่างอื่น ๆ อีก เช่น กิจการของโรงแรมโอเรียลเต็ล โฮเต็ล เป็นต้น โดยมี มร. ตีลลิกกิ เป็นผู้แนะนำให้กรมพระคลังข้างที่จัดซื้อในราคา 375,000 บาท และ มร. ตีลลิกกิ ขอเช่าโดยให้ค่าเช่าร้อยละ 6 ของเงินทุนที่ซื้อ (ปีละ 22,500 บาท) กรมพระคลังข้างที่จะจ่ายเงินค่าก่อสร้างเพิ่มอีก 120,000 บาท

⁶⁷ หจข., ร. 5 ก.9.2/5, พระบรมราชโองการพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, วันที่ 28 มิถุนายน ร.ศ. 114 (2438).

⁶⁸ หจข., ร. 5 ก. 9.2/12, หนังสือกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, วันที่ 20 พฤษภาคม ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2446).

เพื่อสร้างตึกแถว 2 ชั้นจำนวน 24 ห้อง⁶⁹ กรมพระคลังข้างที่ได้ลงทุนกิจการรถไฟสายนครราชสีมา และสายพระพุทธรบาท โดยที่กรมพระคลังข้างที่มีหุ้นในกิจการรถไฟสายนครราชสีมา 6.4 ล้านบาท เป็นของพระราชวงศ์อีกราว 6 ล้านบาท จากทุนทั้งหมด 15 ล้านบาท⁷⁰ ในกิจการรถไฟสายพระพุทธรบาท กรมพระคลังข้างที่มีหุ้นส่วน 70,000 บาท และส่วนของเจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมาอีก 10,000 บาท รวมเป็น 80,000 บาท⁷¹ นอกจากนี้กรมพระคลังข้างที่ยังมีหุ้นในบริษัทเดินเรือ อีสต์เอเชียติก 1,000 หุ้น เป็นเงิน 200,000 บาท⁷² และมีหุ้นส่วนในบริษัทสุพรรณพานิช ซึ่งเดินเรือในแม่น้ำบางปะกงอีก 60,000 บาท⁷³ เป็นต้น

โดยสรุปกรมพระคลังข้างที่ได้ดำเนินธุรกิจ ในประเภทต่าง ๆ หลายชนิด กิจการที่สำคัญ คือ “การเล่น” ที่ดิน รวมทั้งตึกแถว กิจการโรงสี และการให้กู้ยืม กรมพระคลังข้างที่ได้ดำเนินกิจการเอง การลงทุนในลักษณะดังกล่าว ทำให้กรมพระคลังข้างที่ต้องลงทุนสูง แต่มิได้

ทำให้ทุนเกิดประโยชน์ในรูปของกำไร หรือการขยายกิจการอย่างมาก ดังเช่นการลงทุนในระบบอุตสาหกรรมแบบสมัยใหม่ทั่วไป

3.2.2 การลงทุนเกี่ยวกับการพระราชทานให้

รายจ่ายส่วนใหญ่ของกรมพระคลังข้างที่คงใช้ไปกับการลงทุนทางธุรกิจประเภทต่าง ๆ ดังได้กล่าวมา ซึ่งรายจ่ายเหล่านี้นำไปลงทุนเพื่อผลประโยชน์ทางธุรกิจ แต่ยังมีรายจ่ายอีกประเภทหนึ่งของกรมพระคลังข้างที่ที่มีได้นำไปลงทุนเพื่อให้เกิดผลทางธุรกิจ เงินส่วนนี้พระมหากษัตริย์ทรงนำไปใช้ในการส่วนพระองค์เกี่ยวกับพระราชวงศ์ ศาสนา และกิจการอื่น ๆ กิจการที่กรมพระคลังข้างที่นำไปใช้จ่ายมากคือ เงินพระราชทานแก่ข้าราชการฝ่ายใน และเงินพระราชทานพระบรมวงศานุวงศ์

ก. เงินพระราชทานแก่ข้าราชการฝ่ายใน
เงินส่วนนี้เป็นเงินส่วนพระองค์พระมหากษัตริย์ที่พระราชทานให้กับขุนนาง หรือผู้ใกล้ชิด

⁶⁹ หจข., ร. 5 ค. 9.43/11, หนังสือกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, วันที่ 5 มิถุนายน ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2443).

⁷⁰ หจข., ร. 5 ขช.ก.6/12, หนังสือเสนาบดี 11 ข้อ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, วันที่ 20 มีนาคม ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2435).

⁷¹ หจข., ร. 6 ค.4/7, หนังสือพระยาสุภกรณบรรณสาร อธิบดีกรมพระคลังข้างที่ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, วันที่ 25 พฤษภาคม ร.ศ. 131 (พ.ศ. 2455).

⁷² หจข., ร. 6 ค.1/8, หนังสือพระยาสุภกรณบรรณสาร กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, วันที่ 26 มิถุนายน ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454).

⁷³ หจข., ร. 6 ค.1/12, พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระยาสุภกรณบรรณสาร, วันที่ 30 มกราคม ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454).

ชีวิตพระองค์ เข้าใจว่ารัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเงินส่วนนี้คงมีไม่มาก เพราะรายจ่ายส่วนใหญ่คงพระราชทานแก่บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์มากกว่า ตัวอย่างที่ปรากฏ เช่น กรณีเจ้าหมื่นสรรเพชญ์ภักดี ตั้งพระราชหัตถเลขาที่ว่า

... ด้วยเจ้าหมื่นสรรเพชญ์ภักดีมันเป็นคนอนาถา ฉันทเามาใช้สอยเป็นที่ถูกใจมาช้านาน ถึงว่าไม่มีความชอบพอในราชการแผ่นดินอย่างใดแต่เป็นคนได้อุปฐากตัวฉัน แลได้ใช้ราชการทั้งปวงซึ่งเป็นส่วนในพระราชวังเป็นอันมากก็ไม่ได้บ่าเหน็จบำนาญแต่อย่างใด นอกจากซื้อเสวยยศศักดิ์ แลเงินเดือน ซึ่งเข้าไปทำให้เกิดความลำบากซึ่งจะรักษายศศักดิ์ไว้ให้ได้ เพราะสิ้นคิดไม่มีทางใดหาทุนเดิมอย่างใด ฉันได้ซื้อที่ดินให้โดยเงินพระคลังข้างที่ แลออกเงินให้ปลูกเรือนจากอาไศรย ก็จะไม่ได้อยู่ไม่ได้ก็บ่ถ้าจะให้หาเงินพอที่จะสร้างตึกรามฤาบ้านเรือนตลอดทั้งชาติก็เหนจะไม่ได้ เพราะคงจะไม่ได้ย้ายไปเป็นตำแหน่งอื่น ซึ่งจะได้ผลประโยชน์ดีกว่าเป็นมหาดเล็ก เพราะฉะนั้นจึงมีความประสงค์ที่จะให้ติดอยู่เสียหลังหนึ่ง... อย่างเล็กพอสมควรก็ตั้งถึง 300 ชั่ง ถ้าน้อยไปกว่านั้นก็เล็กเกินจนอยู่ไม่ได้...⁷⁴

โยชนดีกว่าเป็นมหาดเล็ก เพราะฉะนั้นจึงมีความประสงค์ที่จะให้ติดอยู่เสียหลังหนึ่ง... อย่างเล็กพอสมควรก็ตั้งถึง 300 ชั่ง ถ้าน้อยไปกว่านั้นก็เล็กเกินจนอยู่ไม่ได้...⁷⁴

ข. เงินพระราชทานพระบรมวงศานุวงศ์

เงินส่วนนี้คงจะเป็นรายจ่ายส่วนใหญ่ของกรมพระคลังข้างที่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รายจ่ายส่วนใหญ่ของเงินเหล่านี้คงจะพระราชทานพระมเหสี เจ้าจอมพระราชโอรสและธิดา ตั้งแต่ประสูติจนถึงพระชนม์ เพราะเมื่อประสูติไม่ว่าจะเป็นพระโอรสหรือพระราชธิดาก็จะได้รับพระราชทานเงินของขวัญ และเมื่อทรงเจริญพรรษาขึ้นก็จะได้รับพระราชทานเงินสำหรับเจ้านาย รวมทั้งของขวัญในวันคล้ายวันประสูติ เช่น ในปี พ.ศ. 2441 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานเงิน “ให้แก่แม่เล็กเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถในการวันเกิด ศก 117 เงิน 3,195 บาทถ้วน ศก 116 เงิน 3,104 บาท 32 อัฐ เดิมอีก 88 บาท 32 อัฐ” และในปีเดียวกันพระราชทานเงินเนื่องในวันประสูติของพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ 1,440 บาท และพระราชทานเจ้าฟ้ามหิดลอดุลเดชในรายการเดียวกันเงิน 560 บาท⁷⁵

⁷⁴ หจข., ร.5 9.4จ/5, พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานกรมหมื่นมหิศราชนพฤทัย, วันที่ 11 มกราคม ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444).

⁷⁵ หจข., ร.5 ก.9.3/2, พระราชกระแสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, วันที่ 1 มกราคม ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2441).

เมื่อเวลาที่พระโอรสและพระธิดาเจริญพระชนมายุมากขึ้นก็ทรงโปรดให้มีการศึกษา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดส่งให้พระราชโอรสไปศึกษาต่อยังต่างประเทศโดยส่งไปยังทวีปยุโรป เช่น ประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน รัสเซีย เดนมาร์ก เป็นต้น ในส่วนนี้ทรงอธิบายให้บรรดาพระราชโอรสที่จะเสด็จไปศึกษาต่อยังต่างประเทศว่า

...เงินค่าที่จะใช้สอยในการเล่าเรียน กินอยู่แห่งหนึ่งทั้งปวงนั้นจะใช้เงินพระคลังข้างที่ คือเงินที่เป็นส่วนสิทธิ์ขาด แต่ตัวพ่อเองไปใช้เงินที่สำหรับจ่ายราชการแผ่นดิน เงินรายนี้ได้ฝากไว้ที่แบงก์... จ่ายเป็นเงินสำหรับเรียนวิชาชั้นต้น 5 ปีๆ ละ 320 ปอนด์ เงิน 1,600 ปอนด์ สำหรับเรียนวิชาชั้นหลังอีก 5 ปี 400 ปอนด์ เงิน 2,000 ปอนด์ รวมคนละ 3,600 ปอนด์ จะได้รู้วิชาเสร็จสิ้นอย่างช้าใน 10 ปี...⁷⁶

เมื่อพระราชโอรสทรงสำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศ ก็ต้องมีวังประทับ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทรงสร้างวัง

สำหรับพระราชโอรสโดยเงินของกรมพระคลังข้างที่ ดังเช่นเงินค่าสร้างวังของพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ ในปี พ.ศ. 2436 เป็นเงิน 61,375 บาท และในปี พ.ศ. 2437 โปรดให้ซื้อที่สร้างวังสำหรับพระราชโอรส 10 พระองค์ เป็นเงิน 148,407 บาท 16 อัฐ โดยไม่รวมค่าก่อสร้างวัง⁷⁷ วังของเจ้านายเหล่านี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดพระราชทานให้เป็นสิทธิ์แก่ผู้เป็นเจ้าของ ดังเช่นพระบรมราชโองการในการพระราชทานที่วังพระราชทานพระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ ดังที่ว่า

...บัดนี้ข้าพเจ้าขอทำหนังสือฉบับนี้ เป็นสำคัญ ยกที่ดินซึ่งกล่าวมานี้แล ดิกรือนโรงอันใดซึ่งเป็นของเก่ามีอยู่ในที่นี้ แลที่จะได้ปลูกสร้างลงในที่นี้ต่อไป ให้เป็นสิทธิ์เป็นทรัพย์สินแก่ลูกชายรังสิตประยูรศักดิ์ตามความประสงค์ของข้าพเจ้า เพราะเงินรายนี้ข้าพเจ้ามิได้ใช้เงินสำหรับแผ่นดินที่จับจ่ายราชการ ได้ใช้เงินพระคลังข้างที่ซึ่งร้อยอยู่ด้วยกันโดยมากกว่าเป็นเงินสำหรับในพระองค์พระเจ้าแผ่นดิน

⁷⁶ กรมศิลปากร พระบรมราโชวาทในรัชกาลที่ 5 พระราชทานแด่พระเจ้าลูกยาเธอ, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพคุณแม่เอื้อน สวัสดิทานนท์ ณ เมรุวัดกลางบางแก้ว อำเภอนครชัยศรี, 13 มีนาคม 2509, หน้า 41-42.

⁷⁷ หจข., ร.5 ก.9.4ข/4, หนังสือกรมหลวงนครสวรรค์ฯ เสนาบดีกระทรวงนครบาล กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, วันที่ 14 พฤศจิกายน ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2437).

ดินเองไม่เกี่ยวข้องกับราชการแผ่นดิน...⁷⁸

หรือพระบรมราชโองการพระราชทานวังแก่เจ้าฟ้าอิศริยาภรณ์ ว่า

...อนึ่งข้าพเจ้าขอต่อพระเจ้าแผ่นดิน ถ้าผู้มีอำนาจผู้ใดผู้หนึ่ง ซึ่งจะมี ความประสงค์จะใคร่ได้ที่ดินว่า ถ้าจะ ต้องประสงค์ที่ดินเมื่อใด ขอให้โปรด ให้ราคาแก่ลูกชายอิศริยาภรณ์ ถ้า บุตรหลานซึ่งจะได้เป็นเจ้าของที่ดินสืบ ไปทั้งราคาที่ดินแลราคาตึกเรือนโรง อันใดซึ่งที่มีอยู่ในที่ดินอันนั้นตามราคา ซึ่งราษฎรซื้อขายกันในเวลานั้น แล เจ้าของที่ลูกชายอิศริยาภรณ์มีความ เต็มใจที่จะขาย ขออย่าให้ต้องกดขี่ ด้วยอำนาจอย่างเก่า ๆ คือซื้อตาม ราคาหลวง... ข้าพเจ้ามีอำนาจที่จะ ดินเอาที่นั้นกลับมาได้ทุกเมื่อทุกเวลา

เว้นแต่เมื่อข้าพเจ้าไม่มีตัวแล้ว ผู้ใด ผู้หนึ่งจะมาถือเอาอำนาจอันแล้วคืน เอาที่มาด้วยอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ เลยเป็นอันขาด ถึงลูกชายอิศริยา- ภรณ์จะเป็นอย่างไร ๆ ไปก็ดี ที่นี้คง เป็นสิทธิ์แลตกสืบไปแก่ผู้ซึ่งควรจะ ได้รับมรดกตามความประสงค์ของ ลูกชายอิศริยาภรณ์ ถ้าตามพระ- ราชกำหนดกฎหมายไม่มีผู้ใดที่จะ แก่ไขยกถอนอันใดได้...⁷⁹

ดังนั้นยังมีพระราชโอรสมากพระองค์⁸⁰ รាយจ่ายของกรมพระคลังข้างที่เกี่ยวกับการศึกษา และสร้างวังของเจ้านายก็เพิ่มมากขึ้น และเมื่อ เจ้านายเหล่านี้เสกสมรสหรือสิ้นพระชนม์ การ ต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่ใช้เงินของกรมพระ- คลังข้างที่ทั้งสิ้น สำหรับพระมเหสี ชายา รวม ทั้งเจ้าจอมก็ล้วนแล้วแต่ต้องมีเงินขึ้นประจำ พระองค์เพื่อการใช้สอย สาเหตุที่ทรงต้อง พระราชทานเงินให้เพราะ

⁷⁸ หจข , ร. 5 ค. 9. 4ก/14, พระบรมราชโองการพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, วันที่ 22 เมษายน ร.ศ. 118 (พ.ศ. 2442).

⁷⁹ หจข., ร. 5 ค. 9.4ก/2, พระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, วันที่ 12 เมษายน ร.ศ. 108 (พ.ศ. 2432).

⁸⁰ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีฝ่ายใน 35 พระองค์, พระราชโอรส 39 พระองค์, พระราชธิดา 43 พระองค์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีฝ่ายใน 36 พระองค์, พระราชโอรส 32 พระองค์, พระราชธิดา 44 พระองค์ และยังอยู่ในพระครรภ์สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์อีก 1 พระองค์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีฝ่ายใน 4 พระองค์, พระราชธิดา 1 พระองค์

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระมเหสี 1 พระองค์ ไม่มีพระราชโอรสและธิดา

ที่มา : จันทรรัตน์ ประวาลปัทม์, การศึกษาเปรียบเทียบกับราชสำนักในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2521, หน้า 108,

...คนที่เปนนข้าราชการฝ่ายหน้ามีช่อง
ที่จะได้รับเบี้ยบำนาญจากพระคลัง
มหาสมบัติ แต่ฝ่ายในไม่มีช่องด้วย
อย่างหนึ่งอย่างใด พวกเจ้าจอมที่มี
ลูกก็ไม่มีลูกก็ไม่ได้ใช้สอยมา อย่าง
ต่ำก็ทำให้เขานมตกอกพรวง ถ้าต่อ
ไปจะได้ทำราชการก็เพียงเป็นเจ้าจอม
อยู่จน ถ้าไม่ทำราชการก็ขาดสูญไป
ทีเดียวไม่เท่าเทียมกันกับข้าราชการ
ฝ่ายหน้า ถ้าจะขอเงินพระคลังมหา
สมบัติมาแจกจ่ายก็ไม่ควร เพราะ
มีมากด้วยกัน แต่ทรัพย์สมบัติของ
พระคลังข้างที่พอจะจัดได้...⁸¹

สำหรับสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินี
นาถ ทรงคงจะเป็นผู้ที่ได้รับพระราชทานเงิน
มากกว่าผู้ใดในแผ่นดิน ในรัชสมัยพระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับเงิน
พระราชทานปีละ 3 แสนบาท⁸² พระราชทรัพย์
ส่วนหนึ่งคงจะใช้จ่ายในเรื่องเกี่ยวกับอัญมณี โดย
เฉพาะเครื่องเพชร ดังที่มีผู้ใกล้ชิดเบื้องพระยุ-
คลบาทกล่าวกันไว้ต่าง ๆ กัน ดังเช่นพระองค์
เจ้าจุลจักรพงษ์ ทรงเล่าไว้ว่า

...สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินี
นาถเห็นจะต้องเป็นพระกษัตริย์
ไทยพระองค์หนึ่งที่ใคร ๆ จะต้องรับ
กันทั่วไปว่าท่านทรงมีเครื่องเพชรมาก
มายเหลือเกิน...ถ้าเสด็จไปในงานใด
ข้าหลวงจะต้องเอาเครื่องเพชรของ
ท่านมาถวายทั้งหมดให้ทรงเลือก
นอกจากเครื่องใหญ่จริง ๆ ซึ่งไม่มี
เก็บไว้ที่พญาไท เพราะเครื่องชุด
ใหญ่ ๆ นั้นเก็บรักษาไว้ที่พระบรม-
มหาราชวัง ถึงกระนั้นเครื่องย่อย ๆ
ของท่านก็ดูคล้าย ๆ กับร้านขาย
เครื่องเพชรร้านใหญ่ในมหานคร-
หลวงในยุโรป ข้าหลวงต้องขนมา
เป็นถาด ๆ หลาย ๆ ถาด บางทีถาด
เดียวจะมีแต่พระขำมรงค์เพชรพลอย
ต่าง ๆ ตั้ง 60 วง ย่าท่านจะตรวจดู
ตลอดทุกถาด และข้าพเจ้าเคราะห์
ดีมากที่ได้ดูอย่างใกล้ชิด...⁸³

หรืออีกตอนหนึ่งทรงเล่าว่า

...สมเด็จพระพันปีมหาได้มีแต่พระ-
ทัยดีในการพระราชทานรถยนต์เท่า
นั้นไม่ มีพระทัยเผื่อแผ่ในทุกๆ ทาง

⁸¹ หจข., ร. 5 รด. 6/5, พระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, วันที่
28 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 125 (พ.ศ. 2449).

⁸² พรเพ็ญ อันตระกูล, เรื่องเดิม, หน้า 267.

⁸³ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เกิดวังปารุณย์ เล่ม 1 (พระนคร : สำนักพิมพ์-
คลังวิทยา) พิมพ์ครั้งที่ 6 2511, หน้า 65-66.

พระราชทานที่ดินบ้านเรือน เครื่อง
แต่งเรือน แลเครื่องเพชรแก่พระ
ญาติ แลบุคคละอื่น ๆ เปนอันมาก
จะนั้นเมื่อสวรรคตทรัพย์สินสมบัติที่มี
เหลืออยู่จึงมักจะเป็นเครื่องเพชร
พลอย ฯลฯ⁸⁴

นอกจากนี้เมื่อเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรม
ราชา (พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว)
ทรงเสกสมรสกับหม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณี
พระธิดาในกรมพระสวัสดิ์วัฒนวิเศษย์ สมเด็จพระ
ศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงพอพระ
ราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่ง “ถึงกับพระราชทานแจก
แหวนเพชรกับทุก ๆ คน ที่ได้รับเชิญนั่งร่วมโต๊ะ
เสวยภายหลังการพิธีสมรส”⁸⁵

อาจกล่าวได้ว่า เงินของกรมพระคลังข้างที่
คงใช้จ่ายในเรื่องเกี่ยวกับอัญมณีพอควร ดัง
รายการที่ห้างต่าง ๆ หวงเงินค่าสิ่งของ อาทิเช่น

...ระหว่าง ค.ศ. 1921 ข้าฯ ได้ทำ
หนังสือไว้มากมายที่อังกฤษแลที่อื่น ๆ
ด้วยเหตุที่ต้องหาเครื่องทองรูปพรรณ
เพชรพลอย ไข่มุก มงกุฎพระเดช
พระคุณให้ทันพระราชประสงค์ แล
สำหรับผู้อื่นอีกด้วยเนื่องในงานสวน

จิตรลดา... ในขณะที่ข้าฯ จะต้อง
ใช้บิลที่ลอนดอนตั้ง 20,000 ปอนด์
ห้างเอเยนต์ที่ลอนดอนจึงได้เร่งข้าฯ
เรื่อยมา...⁸⁶

หรืออธิบดีกรมพระคลังข้างที่อธิบายถึงค่าใช้จ่าย
เกี่ยวกับอัญมณี ว่า

...เรื่องหนี้ของห้าง เอส. สมิทแอนด์-
ซันน์ ทางพระคลังข้างที่สอบสวนได้
ความว่า ในระหว่างเดือนกุมภาพันธ์
พ.ศ. 2464 ถึงสิ้นเดือนมิถุนายนศก
นี้ กรมพระคลังข้างที่ได้จ่ายให้รับไป
แล้วเป็นเงินถึง 224,010 บาท 28
สตางค์ ยังค้างอีก 76,936 บาท 10
สตางค์... อนึ่งมีสเตอร์ มาเกรต ผู้
จัดการห้าง เอส. สมิทแอนด์ซันน์ ได้
มาหาข้าพเจ้าในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.
2464 อ้อนวอนขอรับเงินค่าสร้อยคอ
ไข่มุกชุดเป็นเงิน 179,775 บาท 28
สตางค์ แลรับรองว่าถ้าได้รับเงิน
จำนวนนี้ไปเต็มแล้วจะไม่รบกวนอีก
ต่อแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2465
ไปจะยอมผ่อนให้เป็นรายเดือนตาม
มากแลน้อยที่สามารถจะจ่ายให้ได้...⁸⁷

⁸⁴ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, พิมพ์
ครั้งที่ 2 2505), หน้า 610.

⁸⁵ เฟื่องอ้าง, หน้า 619-620.

⁸⁶ หจข., ร. 6 รล. 22/10, (คำแปล) หนังสือ นายเอฟ ดับบลิว มาร์เกรตต์ กราบบังคมทูลพระ-
บาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, วันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2465.

⁸⁷ หจข., ร. 6 รล. 22/10, หนังสือพระยาภิรมย์ภักดีถึงพระยาจักรีปราณีสวัสดิสุขธิราชเลขา-
ธิการ, วันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2465.

ถึงแม้กรมพระคลังข้างที่จะมีรายได้เป็นจำนวนมากจากธุรกิจประเภทต่าง ๆ แต่กรมพระคลังข้างที่ก็มีรายจ่ายมากพอสมควร ซึ่งรายจ่ายประเภทต่าง ๆ เป็นรายจ่ายที่มีได้ทำให้เงินทุนของกรมพระคลังข้างที่เพิ่มมากขึ้น เป็นรายจ่ายที่หมดสิ้นไปซึ่งผิดกับการลงทุนที่ได้ประโยชน์ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

การใช้จ่ายของกรมพระคลังข้างที่เป็นไป
ในสองประการ คือ ใช้จ่ายแล้วได้ผลประโยชน์
คือการลงทุน และใช้จ่ายแล้วไม่เกิดผลประโยชน์
ทางการเงิน ซึ่งส่วนนี้คือพระราชทรัพย์
ที่พระราชทานให้กับผู้ที่ใกล้ชิดพระองค์ ทั้ง
ขุนนาง และเจ้าจอม อย่างไรก็ตามเงินส่วน

หนึ่งของกรมพระคลังข้างที่นำไปซื้ออัญมณและ
ของมีค่าอื่น ๆ

ถึงแม้ว่ากรมพระคลังข้างที่จะมีทุนมหาศาล
และเป็นเจ้าของกิจการมากมายหลายประเภท
แต่กรมพระคลังข้างที่มิได้ดำเนินการได้เองให้
เอกชนอื่น ๆ เป็นผู้รับดำเนินการ กรมพระคลัง
ข้างที่ได้ประโยชน์ในรูปของค่าเช่า และดอกเบี้ย
เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้กรมพระคลังข้างที่ไม่สา-

มารถขายทุนจากผลประโยชน์ได้อย่างรวดเร็ว
ดังธุรกิจในระบบทุนนิยม แต่ทำให้กรมพระคลัง
ข้างที่ยังคงรักษาทรัพย์สินไว้ได้มากพอควร เนื่อง
จากเสี่ยงในการลงทุนน้อยจึงไม่ค่อยมีอันตราย
ต่อทรัพย์สิน ■

คณะกรรมการบริการทางวิชาการ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

มีความยินดีที่จะเสนอรายการหนังสือที่มีคุณค่ายิ่งสำหรับใช้ในการศึกษากฎหมาย ซึ่งคณะกรรมการฯ
ได้เลือกสรรและจัดพิมพ์ขึ้นดังรายการต่อไปนี้

๑. ศาสตราจารย์ ดร. จิต เศรษฐบุตร, ความรู้เบื้องต้นแห่งกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วย
ยืม ผูกทรัพย์
๒. ศาสตราจารย์จิติ ตังศภักย์, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๒ มาตรา ๓๕๔
ถึงมาตรา ๔๕๒ ว่าด้วยมูลแห่งหนี้ (พิมพ์ครั้งที่ ๕)
๓. ศาสตราจารย์ไพโรจน์ ชัยนาม, สถาบันการเมืองและกฎหมายรัฐธรรมนูญ
๔. รองศาสตราจารย์ ดร. ปรีดี เกษมทรัพย์, กฎหมายแพ่ง : หลักทั่วไป (พิมพ์ครั้งที่ ๕)
๕. ศาสตราจารย์ ดร. หยุต แสงอุทัย, หลักรัฐธรรมนูญทั่วไป (พิมพ์ครั้งที่ ๖)
๖. ศาสตราจารย์ ดร. โกเมน ภัทรภิรมย์, กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา : วิธีพิจารณาชั้น
ศาล แก้ไขเพิ่มเติม ๒๕๒๗ (พิมพ์ครั้งที่ ๒)

หนังสือทุกเล่มมีจำหน่ายที่ ห้องจำหน่ายซีท
คณะนิติศาสตร์ และที่ศูนย์หนังสือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์